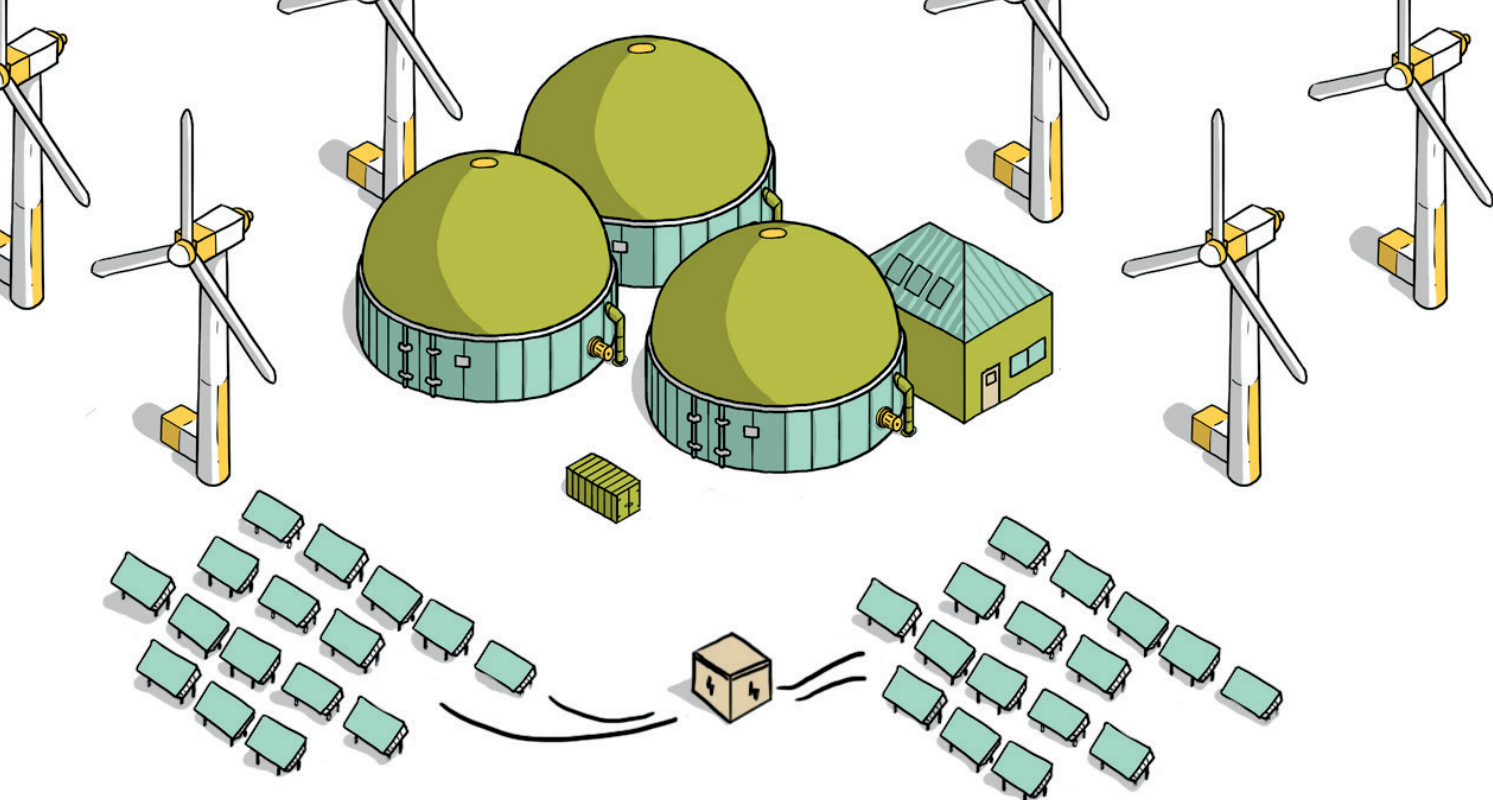

provincie

Overijssel

samenwerken aan
nieuwe energie

Contouren Programma Nieuwe Energie Overijssel 2017-2023

IN BEWERKING

Contouren Programma Nieuwe Energie Overijssel 2017-2023

Inhoudsopgave

- I** Inleiding
- II** Contouren deelprogramma hernieuwbare energie
- III** Contouren deelprogramma gebouwde omgeving
- IV** Contouren deelprogramma industrie en bedrijven
- V** Contouren deelprogramma duurzame mobiliteit
- VI** Contouren deelprogramma lokale initiatieven

Inleiding

Aanleiding

In 2016 is de provincie Overijssel samen met kernpartners van start gegaan met de ontwikkeling van het Programma Nieuwe Energie Overijssel. Dit programma heeft als doel om in 2023 20% hernieuwbare energie te realiseren en besparings- en efficiencymaatregelen in verschillende sectoren te stimuleren. De kernpartners zijn VNO-NCW Midden, MKB Nederland-Midden, de 25 Overijsselse gemeenten, stichting Natuur en Milieu Overijssel, netbeheerder Enexis, het Bio Energiecluster Oost Nederland en de Sociaal Economische Raad Overijssel (als procesadviseur).

De kernpartners werken hierin samen met andere overheden, kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke organisaties in vijf deelthema's: gebouwde omgeving (woningen, scholen, ziekenhuizen, kantoren, etc.), bedrijven, duurzame mobiliteit, hernieuwbare opwekking (biomassa, aardwarmte, wind, zon) en lokale initiatieven. Het tussenresultaat dat nu voor u ligt bestaat uit vijf thematische contouren met daarin een eerste inventarisatie van ideeën en projecten. Deze vijf contouren vormen nog geen gezamenlijk programma maar geven inzicht in de eerste ideeën en beoogde projecten per thema.

De kernpartners werken deze contouren tot en met september verder uit in een dynamisch en adaptief programmaplan. Het verdere verrijken en concretiseren van bestaande en nieuwe ideeën en projecten staat hierin centraal. Tijdens de programmabrede bijeenkomst op 29 juni 2016 presenteren de kernpartners de contouren en start het proces van verrijking, concretisering en verbinding. De kernpartners zijn hierbij op zoek naar ideeën, aspecten en kansen die nog niet zijn opgenomen en leggen verbindingen met enthousiaste uitvoeringspartners.

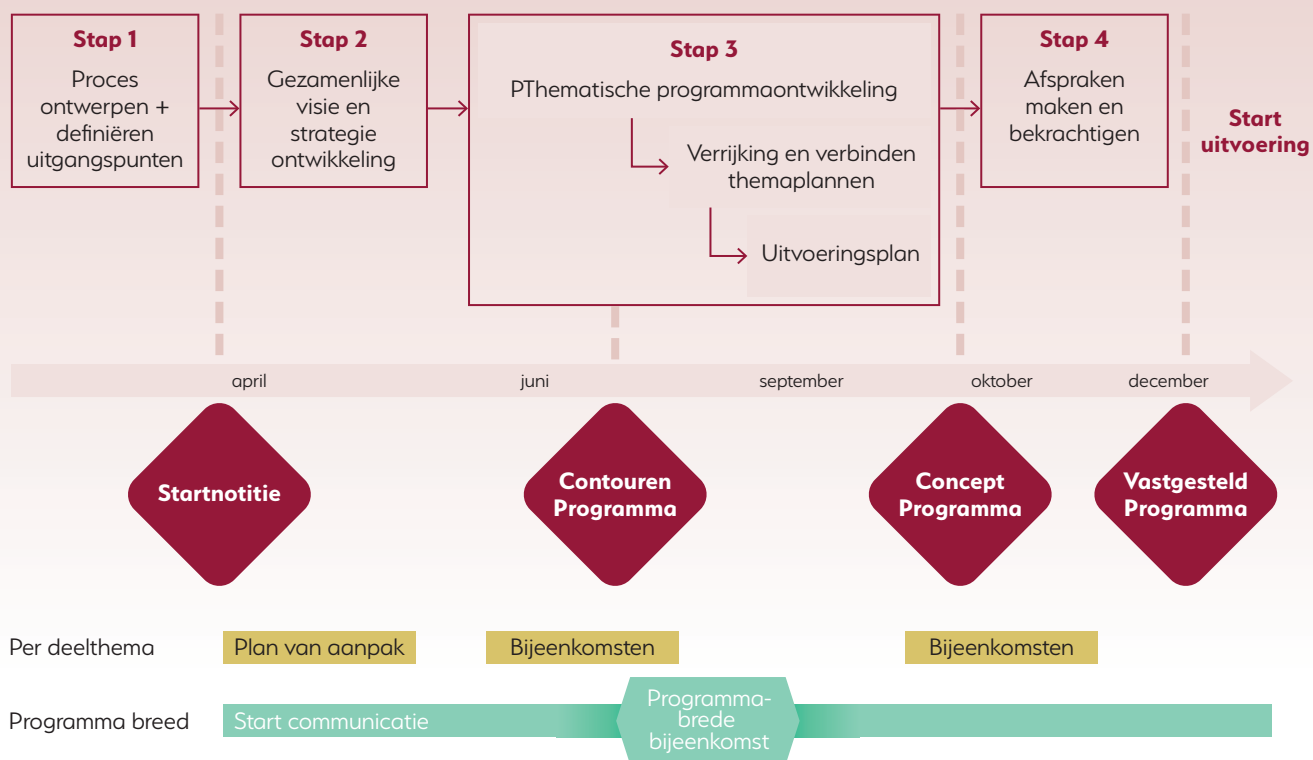
Doet u mee?

De kernpartners gaan graag met u in gesprek om de ideeën aan te vullen, afspraken te maken over mogelijke knelpunten en te komen tot een gezamenlijk effectief uitvoeringsprogramma. Het definitieve uitvoeringsprogramma wordt een pakket aan maatregelen, projecten en afspraken die de kernpartners en uitvoeringspartners met elkaar

ontwikkelen, samenstellen en gaan uitvoeren. Bent u nog niet betrokken bij het programma en wilt u graag meewerken aan de ontwikkeling van het programma? U kunt zich tijdens de bijeenkomst aanmelden door uw naam en contactgegevens achter te laten op de posters tijdens de open space of een mail te sturen naar neo@overijssel.nl.

Ontwikkelproces programma Nieuwe Energie Overijssel

Wat gaan we nu doen met de ideeën en nieuwe verbindingen en kansen die ontstaan tijdens de programmabrede bijeenkomst? En hoe komen we tot een uitvoeringsprogramma? Het ontwikkelproces wordt gekenmerkt door vier stappen. Het proces is nu halverwege stap 3. Gedurende de zomermaanden, tot en met september, worden de contouren verder uitgewerkt in een dynamisch en adaptief programmaplan. Op 1 oktober is het programma definitief, waarna ook definitieve afspraken over de uitvoering kunnen worden gemaakt. Schematisch ziet dat er als volgt uit:

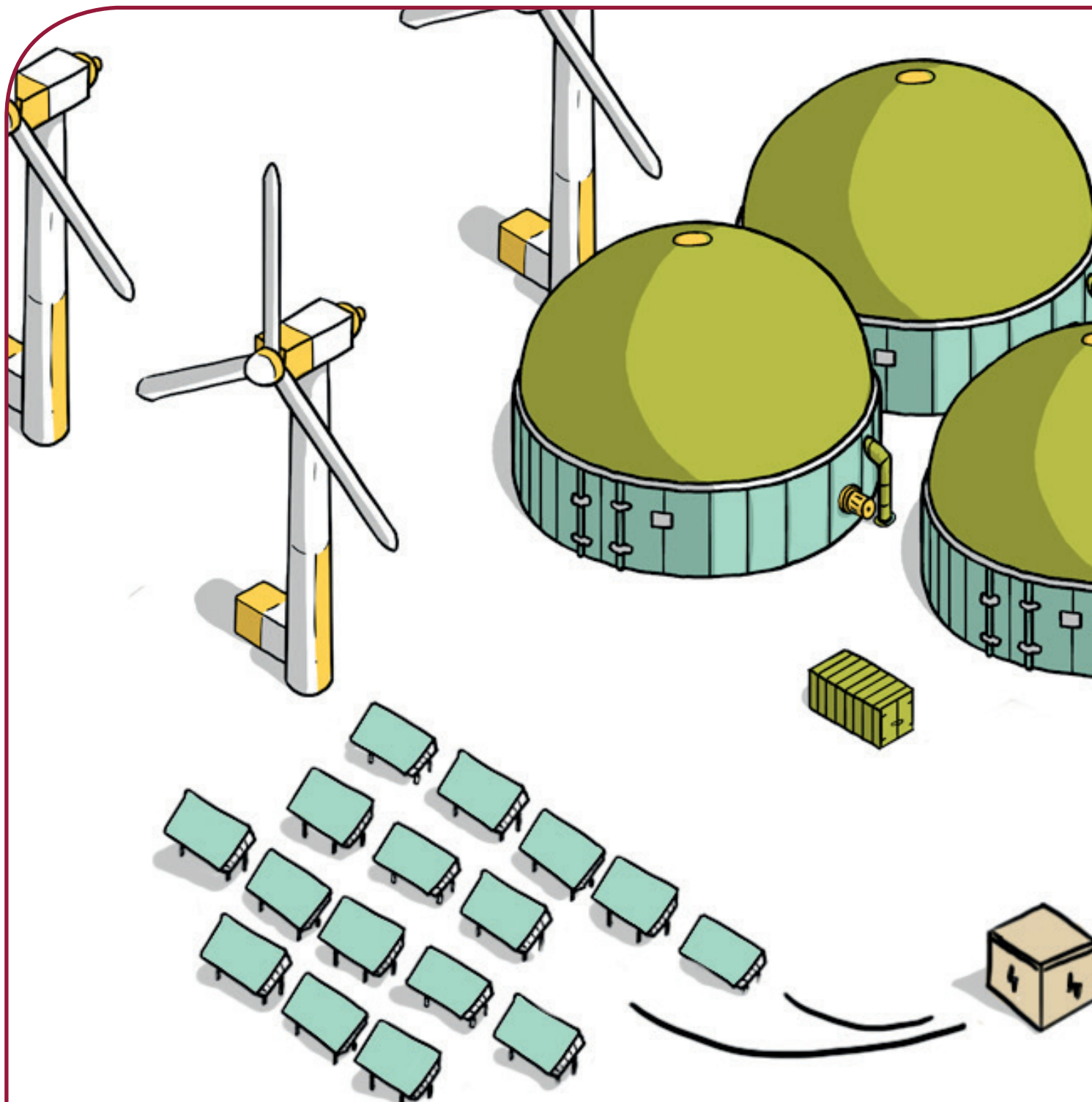

Leeswijzer

Dit document is opgebouwd aan de hand van de 5 deelthema's. Voor elk deelthema zijn de volgende onderdelen geschetst: een mogelijk toekomstbeeld, de ambitie en uitgangspunten van de kernpartners, de uitvoeringsstrategie, de actielijnen en de uitvoeringskracht met mogelijke bespreekpunten en verbindingen.

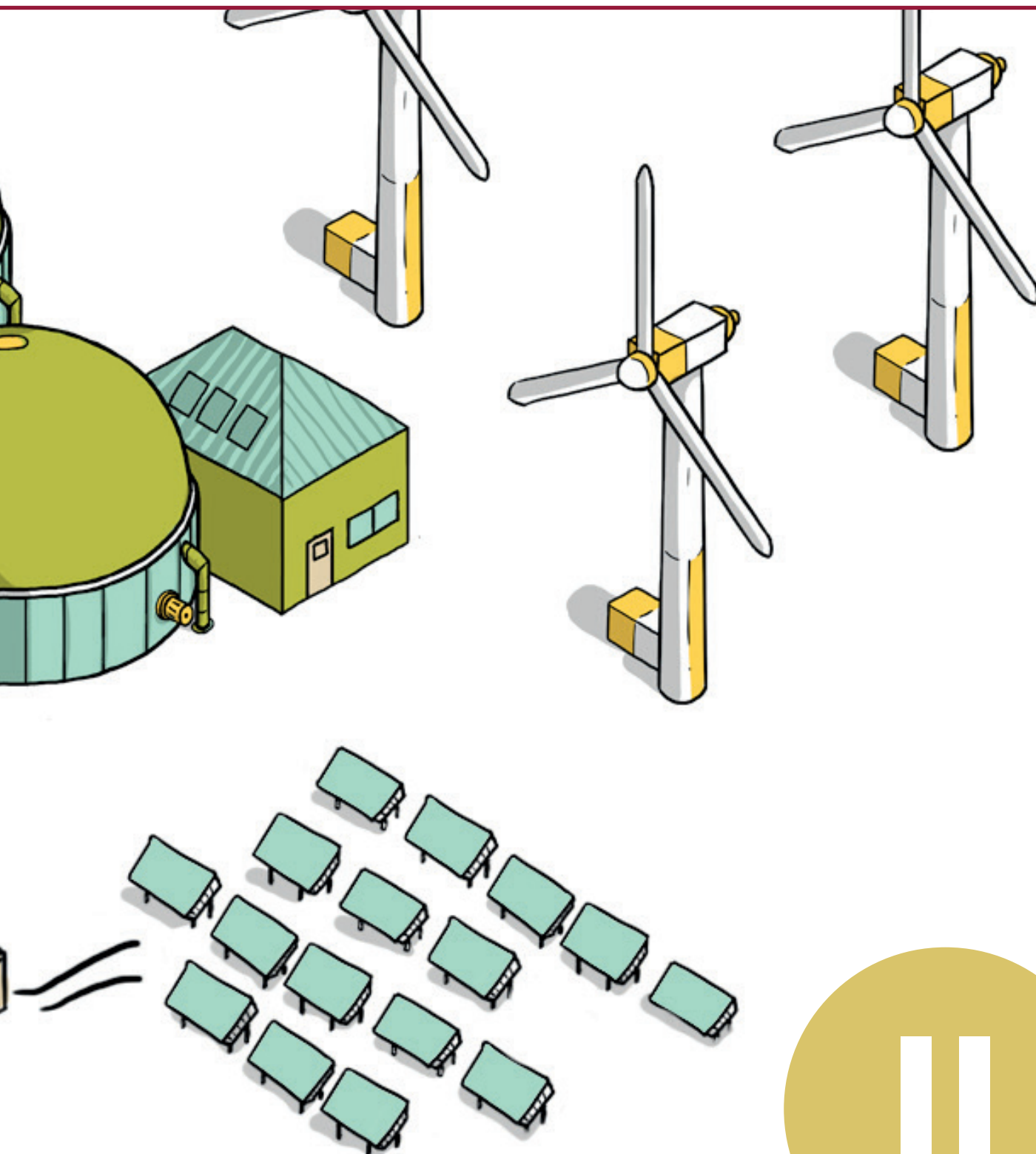
Contouren Programma Nieuwe Energie

Thematrekker:

René Venendaal (directeur BTG Biomass Technology Group)

Themagebied Hernieuwbare opwekking

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Toekomstbeeld 2035
3. Ambitie en doelstellingen
4. Uitvoeringsstrategie
5. Actielijnen
6. Uitvoeringskracht
7. Bespreekpunten en verbindingen

1

Inleiding

Overijssel heeft 1,1 miljoen inwoners en een oppervlak van 330.000 ha. Het bestaat uit 25 gemeenten. Overijssel wekt nu 9% duurzame energie op en wil naar 16% in 2020 en 20% in 2023.

Kenmerk van Overijssel is dat het een relatief landelijk gebied is met een zevental grote steden en relatief veel ruimte in de buitengebieden. Dat suggereert veel ruimte voor zon en wind. Er is een beperkt aantal hele grote bedrijven gevestigd en veel MKB. Dit suggereert relatief veel kleine tot middelgrote projecten die de PJ's maken. Het grote energieverbruik in de grote steden met aansluitstations kan conflicteren met de ruimte voor decentrale energieopwekking in landelijk gebied.

Als eenheid van energie wordt 1 Pèta Joule (PJ) gebruikt:

- 1 PJ is gelijk aan het elektriciteitsverbruik van alle huishoudens van Enschede
- huishoudens vormen een kwart van de energievraag in Overijssel, 40% komt van bedrijven, 35% is transport
- 100 PJ is het huidige energieverbruik van Overijssel

Voor de beeldvorming: +10 PJ aan duurzame energie in Overijssel is gelijk aan:

- 700 windmolens (van 2 MWe) óf
- 3.000 ha zonnepanelen óf
- 4x Twence (nu) óf
- 250 vergisters óf
- 400 houtverbrandingssystemen óf
- energieverbruik van 200.000x Prius óf
- energieverbruik van 700.000 Nissan Leafs

2

Toekomstbeeld 2035

Het aardgas in Nederland is op. De bijdragen van duurzame energie aan het totale energieverbruik in Overijssel is 35%. Nagenoeg alle nieuwe woningen en gebouwen zijn standaard voorzien van zonnepanelen en duurzame warmte uit restwarmte, biomassa, elektrische verwarming op groene stroom of/ en warmtepompen. Elke woning/ gebouw heeft laadpalen voor elektrisch vervoer die worden gevoed met groene stroom en opslagcapaciteit voor groene stroom en warmte.

De bestaande woningen en gebouwen zijn tenminste voor 35% voorzien van duurzame warmte en stroom.

Alle bedrijven met platte daken in Overijssel zijn voorzien van zonnepanelen die de kantoren van eigen groene stroom voorzien. Hallen worden verwarmd met duurzame warmte en voorzien van stroom uit warmtekrachtinstallaties op biomassa en windmolens die op het bedrijventerrein staan. Zware industrie met stoomverbruik wekt de stroom op met vaste of vloeibare biomassa.

Restwarmte wordt voor 100% benut in Overijssel; er bestaan slimme combinaties van warmtenetten die bedrijven en woningen met elkaar verbinden. De private sector en publieke sector werken nauw samen om de benodigde investeringen in de energietransitie verder vorm te geven. Het maatschappelijk belang van een duurzame en betrouwbare energievoorziening tegen acceptabele kosten staat voorop. Energie wordt weer als een nutsactiviteit gezien.

Het energielandschap laat vele vormen van duurzame energieopwekking zien: zonnepanelen -zoveel mogelijk elegant geïntegreerd in daken, beglazing, velden-, windmolens meanderen langs snelwegen, belangrijke provinciale wegen en waterwegen en zwaaien hun wieken zwierig in het rond.

Burgers, bedrijfsleven en gemeenten participeren ook financieel in de nabij gelegen windmolens en zonnepanelen in ruil voor draagvlak en een financiële bijdrage. Lasten en lusten worden in redelijkheid verdeeld.

Bij de inrichting van nieuwe bedrijventerreinen en woonwijken wordt geen aardgasnet meer aangelegd, maar wordt tijdig van te voren bedacht hoe de energie-infrastructuur eruit moet komen te zien. Slimme combinaties van warmte-producerende bedrijven en bedrijven die warmte of koude nodig hebben worden gevormd. Slimme warmtenetten en smart grids voor elektriciteit zijn standaard. Door energie op te slaan, wordt er geen energie verspild en hoeft er niet voor levering van duurzame energie aan het net betaald te worden.

Burgers, bedrijfsleven, overheid en onderwijsinstellingen werken continu nauw samen om de 50% duurzame energiedoelstelling voor 2050 te halen. Bij elk nieuw initiatief wordt eendrachtig samengewerkt en slaan alle stakeholders enthousiast de handen ineen om het initiatief tot een succes te maken. Jongeren zien al vanaf de basisschool uitsluitend duurzame energie opgewekt worden en hebben als toekomstideaal dat zij helemaal geen fossiele energie meer hoeven te gebruiken.

3

Ambitie en doelstellingen

In de onderstaande tabel staan de doelstellingen en uitgangspunten die gehanteerd zijn bij de vraagstelling aan de themagroep:

Scenario's Provincie

Verbruik (PJ)	2015		2023			
			scenario 1		scenario 2	
Huishoudens (elektra + warmte)	25	25%	17	19%	15	18%
Bedrijven (elektra + warmte)	40	40%	40	44%	36	43%
Transport (transportbrst)	35	35%	33	37%	32	39%
	100	100%	90	100%	83	100%
Reductie verbruik t.o.v. 2015			10%		17%	
Opwekking (PJ)	2015		2023			
			scenario 1		scenario 2	
Wind (elektra)	0,3	3%	0,7	5%	1	5%
Zon (elektra)	0,5	6%	1,5	10%	2	10%
Bio (warmte + elektra)	6,2	69%	10	66%	12	61%
Geo (warmte)	0,5	6%	0,9	6%	1,2	6%
Biobrst	1,5	17%	2	13%	3,5	18%
	9	100%	15,1	100%	19,7	100%
Duurzame opwek t.o.v. verbruik	9%		17%		24%	

Voor 2023 is de doelstelling van scenario 2 door de themagroep duurzame opwekking als uitgangspunt / ambitie gehanteerd. Met deze ambitie zijn uitvoeringspartners benaderd en is besproken of en hoe de doelstelling van 20 PJ in 2023 kan worden behaald.

Concreet zijn de volgende opties beschouwd:

- h. wind en zon: 3 tot 4 PJ samen
- i. Bio-energie: 6 PJ erbij in 2023 (totaal staat dan op 12 PJ)
- j. geothermie en warmte/koude-opslag: 1,2 PJ in 2023

- Warmte uit zon (zonnecollectoren) is hier niet benoemd
- Het is onzeker of de component biobrandstoffen met de bijmengverplichting gerealiseerd kan worden gezien de onzekerheid in Europees beleid. De nieuwe Energie & Klimaatnota van de Europese Commissie (zomer 2016) zal hier meer duidelijkheid over moeten geven.

4

Uitvoeringstrategie

De Trias Energetica dient als uitgangspunt gehanteerd te worden; dus energiebesparing sowieso zien te doen; bij meer energiebesparing wordt het gemakkelijker de duurzame energie doelstellingen te behalen

De themagroep acht het verder van belang zoveel mogelijk aan te sluiten bij de megatrends / ontwikkelingen in de samenleving:

- a. vergroening / ontwikkeling van duurzame energie
- b. decentralisatie van de energievoorziening
- c. zelfvoorzienend / onafhankelijk willen zijn
- d. circulaire economie / biobased economy
- e. terug naar de menselijke maat.

Van groot belang is om flexibiliteit in te bouwen zonder aan investeringszekerheid in te boeten; in de steeds veranderende omstandigheden is het moeilijk te voorspellen welke ontwikkeling dominant zal worden. Flexibiliteit is cruciaal om te kunnen overleven. Adaptief beleid hoort hierbij, zonder overigens zwalkend beleid te voeren.

De benadering van de themagroep duurzame opwekking is als volgt:

1. Hoe kan de (commerciële) vraag naar duurzame energie worden vergroot (in plaats van. hoe kan het aantal investeringen worden verhoogd?)
2. Hoe krijgen we de boodschap van duurzame energie voldoende tussen de oren van de mede-burgers en mede-ondernemers zodat ze zelf in actie komen?
3. Hoe gedrevenheid en competitie te genereren?
Hoe maken we duurzame energie leuk?
4. Inzetten op reeds goed georganiseerde verbanden: derhalve is gekozen voor een focus op de doelgroepen "bedrijventerreinen" en "scholen" om maximale uitvoeringskracht te verkrijgen en het concept van educatie en 'goed voorbeeld doet volgen' haar werk te laten doen.
5. Omdat alle vormen van duurzame energieopwekking nodig zijn om de doelstellingen te behalen, is er gekozen voor hybride vormen c.q. slimme combi's van duurzame energie.
6. Innovatie wordt gezien als zeer benodigd om tot de gewenste kostenverlaging te komen.

5

Actielijnen

Met betrekking tot duurzame energieopwekking is er met een aantal van de belangrijkste uitvoeringspartners bilateraal gesproken en zijn er twee gezamenlijk sessies gehouden voor zowel zon & wind alsook een tweetal sessies voor bioenergie (in BEON-verband). De bevindingen (op hoofdlijnen) zijn hiernavolgend beschreven

Wind

Voor windenergie in Overijssel zijn de belangrijkste uitvoeringspartners Raedthuys, Reggewind en ENGIE (voormalige GDF Suez / Electrabel / EPON). Gemeenten worden in deze als opdrachtgever c.q. klant gezien. Een flink aantal gemeenten is bezig windenergieprojecten te initiëren en te ontwikkelen, maar zullen doorontwikkeling en realisatie moeten overlaten aan uitvoeringspartners. Deze uitvoeringspartners zien de taakstelling van Overijssel om 85,5 MWe te behalen in 2023 als 'licht'. Met de huidige pijplijn aan projecten kan dit worden gehaald. De provincie zou in principe net zoveel windenergie kunnen opwekken als provincie Drente (285 MWe). Dit vereist dan wel meer beleidsruimte voor windenergie in Overijssel. Er lijkt meer draagvlak voor windenergie in Overijssel te ontstaan.

Zon

M.b.t. zonne-energie is de doelstelling 2-3 PJ in 2023. Dit betekent maximaal 1.000 ha aan oppervlak. Dat is minder dan 1% van het oppervlak van Overijssel. Als indicatieve verdeling is 40% op daken aangehouden en 60% in veldopstellingen. De volgende uitvoeringspartners zijn van belang voor de opwekking van zonne-energie in Overijssel:

Daken: Raedthuys (met als voorbeeld het grootschalige project van 25 ha bij Tata Steel in IJmuiden), PM Energie (in een joint-venture met EFO, Parkmanagement Deventer) en vele particulieren, installateurs, bedrijven en de landbouwsector (aangevoerd door LTO; asbest eraf, zon erop). Er ligt nu 130 ha aan zonnepanelen op daken (100 ha particulieren en 30 ha bedrijven). Het behalen van de 400 ha aan dak in 2023 wordt als haalbaar gezien, mits de condities van 2015 gelden (in 2016 is de energiebelasting op grijze stroom verlaagd waardoor de terugverdientijd voor bedrijven m.b.t. zon op daken langer is geworden; voor particulieren is de onzekerheid over wegvallen van de salderingsregeling niet bevorderlijk voor vervolginvesteringen). Alle scholen/onderwijsinstellingen zouden vanuit educatief oogpunt en 'goed voorbeeld doet volgen' van zonnepanelen moeten worden voorzien. De natuurlijke momenten van nieuwbouw en verbouw zijn de gelegenheden die zich hiervoor het eerst lenen. Koppeling van educatieve programma's en daadwerkelijke realisatie wordt wenselijk geacht.

Veldopstellingen: Powerfield (100 ha), Twence (4-26 ha), ENGIE en diverse gemeenten (tientallen ha tot wellicht 100 ha; veelal overlap met ontwikkelaar Powerfield). De Provincie zou provinciale gronden kunnen inzetten als goed en eerste voorbeeld voor grote veldopstellingen. Genoemd is luchthaven Twente, bijvoorbeeld met een 50 ha aan zonnepanelen. De doelstelling van 600 ha aan

5 Actielijnen

veldopstellingen in 2023 lijkt realiseerbaar met een 100 – 200 ha momenteel in de pijplijn, maar de eerste projecten moeten nog wel gerealiseerd worden. Met Rijkswaterstaat en Waterschappen worden aanvullende gronden nog in kaart gebracht. Van groot belang is om een sterk maatschappelijk en politiek draagvlak (juist ook in de gemeenteraden) hiervoor te verkrijgen. Het tijdig betrekken van stakeholders en een transparante open communicatie is hierbij essentieel om vertragingen te voorkomen.

Bio-energie

Voor bio-energie (nu bijna 70% leverancier van duurzame energie, voor 2023 60-70%; beoogde toename 6 PJ) zijn de belangrijkste routes:

- a. bijdrage via uitkoppeling warmte en stoom bio-energiecentrale Twence
- b. houtverbrandingsinstallaties in huishoudens en bedrijven/industrie
- c. vergistingsinstallaties in de landbouw, stortgas en waterzuiveringsinstallaties
- d. pyrolyse-olie opwekking en benutting ter vervanging van aardgas in de industrie

De doelstelling van +6 PJ in 2023 is niet zonder meer haalbaar; 4-5 PJ lijkt doenlijk, ervan uitgaand dat:

- e. de uitkoppeling van warmte en stoom bij Twence gerealiseerd wordt (+1 PJ); hiervoor is uitkoppeling naar grotere warmtevragende bedrijven en/of naar de stadsverwarming van Hengelo-Enschede noodzakelijk
- f. houtverbrandingsinstallaties voor warmte in met name huishoudens (houtpelletkachels) en bedrijven/industrie een steeds grotere vlucht gaat nemen (+ 2 – 2,5 PJ)
- g. o.a. aanhaken bij het programma van FrieslandCampina om 1.000 monovergisters in Nederland te plaatsen deels gehaald wordt (vergisting totaal 0,5 – 1 PJ)
- h. een groot pyrolyseproject met toepassing van de pyrolyse-olie in de Provincie gerealiseerd wordt (bijvoorbeeld Harculo of industrie 0-1 PJ).

Van belang is om dit 'mandje' van routes te behouden. Met goed portfoliomanagement en extra gerichte stimulering, monitoring en tijdige bijstelling is wellicht 6 PJ haalbaar. Waar in de loop van de tijd projecten afvallen, zullen er nieuwe projecten bijkomen. Een continue pijplijn van 50-100 bioenergie projecten is noodzakelijk om meters te kunnen maken.

De relatief autonome groei van duurzame warmte uit biomassa in huishoudens en bedrijven verdient gerichte stimulering om de kosten-effectieve groei sterker te laten toenemen.

Speciale aandacht verdient verder stoom uit biomassa en restwarmte-benutting bij de grote bedrijven. Verdere stimulering en realisatie van warmtenetten is hierbij wenselijk. Hier kunnen kilometers mee worden gemaakt.

De benodigde biomassa zal niet vanuit uitsluitend de provincie kunnen worden gehaald; daarvoor is eenvoudigweg vooralsnog de hoeveelheid geschikte biomassa te gering en te duur (vergelijk met de situatie t.a.v. fossiele energie). Wel lopen er al diverse projecten om steeds meer (laagwaardige) biomassa regionaal te winnen tegen acceptabele kosten. Hier moet echter een leercurve met alle stakeholders worden doorlopen die tijd vergt. In alle gevallen zal moeten worden voldaan aan de duurzaamheidscriteria die o.a. in de SDE aan biomassa worden gesteld (in tegenstelling tot fossiele brandstoffen).

Geothermie & WKO

De doelstelling voor geothermie en warmte/koude-opslag (WKO) is ruwweg een verdubbeling tot 0,9 - 1,2 PJ.

Naar verwachting kunnen er nog 1-2 projecten geothermieprojecten in de Koekoekspolder bijkomen en 1-2 in gemeenten. Economisch interessante koppelingen zijn mogelijk met biomassagestookte systemen, CO₂-afvang en warmtenetten. Dit verhoogt de flexibiliteit en verlaagt de risico's. Ontkoppeling van gebruikers en operators lijkt gewenst te zijn. De totale bijdrage is dan 0,6 PJ.

M.b.t. WKO wordt een relatief autonome ontwikkeling verwacht tot 0,3 PJ.

6

Uitvoeringskracht

Voorbeelden:

- Koplopers bedrijventerreinen: Josink Es (Enschede, compact; hybride vormen), Twentekanaal (Hengelo, energiecluster restwarmte, bio-energie), Stepelerveld (Haaksbergen; slimme combi's), Koekoekspolder (combi geo, bio, CO2-afvang), 't Lochter (Nijverdal/Hellendoorn; windmolens)
- Koplopers onderwijsinstellingen: Windesheim (geo+), Stichting Carmel (zon + bio), UT & Saxion bij betrekken
- Koplopers gemeenten: Hengelo, Enschede (let op bijgestelde doelstellingen), Hof van Twente, Twenterand, Steenwijkerland (doelstellingen bijgesteld naar meer realistische getallen), Zwolle (Solar City), Deventer, Hoonhorst
- Pilot projecten industrie: biostoom & warmte (grote projecten van > 4-5 MWth nodig)
- Pilot projecten gemeenten: publieke gebouwen / omgeving zon/wind/bio/geo

Deze en andere projecten en ideeën zullen in de uitwerking van dit programma deze zomer nader worden uitgewerkt. De totale pijplijn aan projecten voor zon, wind en bio-energie bedraagt naar schatting minimaal 100.

Dit aantal zal moeten groeien om de gewenste doelstellingen te behalen. Het is van belang om meer projectontwikkelingscapaciteit hiervoor te genereren om beginnersfouten te vermijden en doorloopsnelheden / kansen op succes te vergroten. De provincie zou hierin een faciliterende rol in kunnen spelen door in financiële zin bij te dragen en daarmee de projectontwikkelingsrisico's te beperken.

7

Bespreekpunten en verbindingen

Belangrijkste bevindingen op basis van de vele gesprekken en sessies met uitvoeringspartners zijn:

- de urgentie om de duurzame energiedoelstellingen te behalen wordt niet gevoeld;
- bij de realisatie van duurzame energieopwekking staan de neuzen van de vele stakeholders te vaak verschillende kanten op;
- ontwikkeling en realisatie kent hele lange aanlooptijden (4-15 jaar);
- een tijdige planning van de ruimtelijke ordening voor duurzame energie is van cruciaal belang; te vergelijken met infrastructuur zoals (snel)wegen en waterwegen; er is prake van een maatschappelijke transitie die vele decennia in beslag zal nemen;
- gemeenten zijn cruciaal om de doelstellingen te behalen; op dit moment wordt door uitvoeringspartijen nog te weinig politiek draagvlak in de gemeenteraden en bestuurlijke moed gezien;
- het verkrijgen van meer draagvlak door een tijdige, open, eerlijke en transparante communicatie met alle stakeholders is essentieel;
- ondernemers zijn veelal wel bereid duurzame energie op te wekken, maar de core business komt eerst; veel ondernemers willen graag ontzorgd worden; dit geeft mogelijkheden voor (publiek/private) esco's.

Bespreekpunten

Insteken op 20% koplopers en die belonen of insteken op iedereen vragen 20% op te wekken (uitsmeren)?

Mikken op autonome ontwikkeling bij burgers en loslaten of vanuit centraal beleid willen blijven sturen?

Melden dat de 16% doelstelling voor 2020 realistisch gezien niet haalbaar is met huidige pijplijn aan projecten (visueel maken) en eventueel t.z.t. positief verrassen of/en doelstelling 2020 vasthouden en koste wat kost behalen (verwachtingsmanagement)?

In stedelijk gebied veel vraag naar energie en aansluitingsmogelijkheden, maar weinig ruimte; in landelijk gebied weinig vraag en beperkte aansluiting, maar wél veel ruimte voor duurzame opwek.

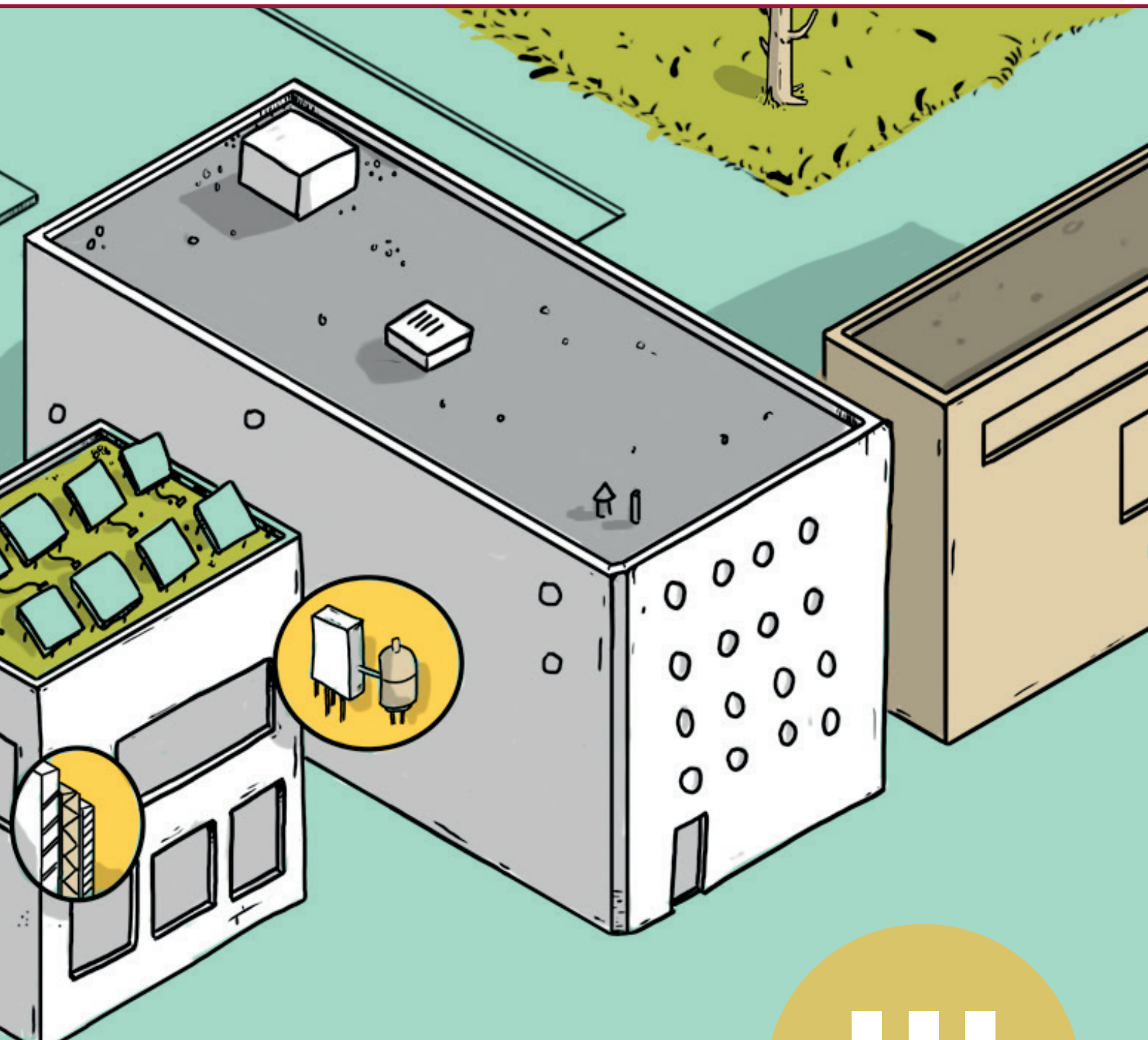
Contouren Programma Nieuwe Energie

Thematrekker:

Wethouder F. van As (gemeente Zwolle)

Gebouwde omgeving

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Toekomstbeeld 2035
3. Ambitie en algemene uitgangspunten
4. Uitvoeringsstrategie
5. Actielijnen
 - Koopwoningen
 - Huurwoningen
 - Maatschappelijk vastgoed
 - MKB/commercieel vastgoed
6. Uitvoeringskracht

1

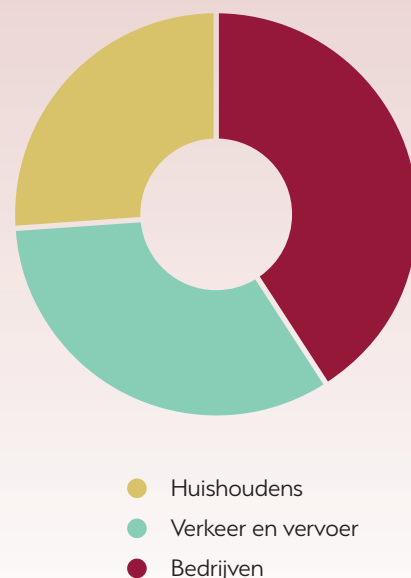
Inleiding

Ongeveer 26% van het totale energieverbruik in Overijssel wordt verbruikt door huishoudens en ongeveer 41% door bedrijven. Beide segmenten vormen samen een groot gedeelte van de bebouwde omgeving. Binnen het programma Nieuwe Energie wordt er onderscheid gemaakt tussen huishoudens en bedrijven. Aandacht voor het energieverbruik van bedrijven is belegd onder het thema Industrie, een apart deelprogramma net als Gebouwde Omgeving, van het Programma Nieuwe Energie Overijssel (NEO).

Uit eerder onderzoek blijkt dat er ongeveer 470.000 woningen zijn in Overijssel met Energielabel C als meest voorkomend. Naast deze woningvoorraad is er ook een grote voorraad aan zowel commercieel als maatschappelijk vastgoed. Kantoren en ook gebouwen met een publieke functie op het gebied van onderwijs, sport, cultuur en zorg kunnen net als woningen nog een grote CO₂-besparing en energie kostenreductie realiseren in de gebouwde omgeving

Verduurzaming van de bebouwde omgeving is een grote en op landelijk niveau abstracte opgave, die op lokaal niveau klein en concreet moet worden gemaakt om daadwerkelijk voortgang te kunnen boeken. De provincie, samen met haar kernpartners, vormen een cruciale schakel bij het realiseren van deze complexe opgave.

Aandeel wonen in totale energieverbruik

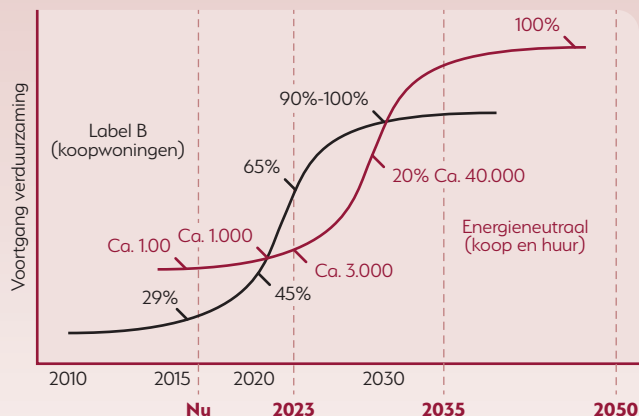
2

Toekomstbeeld 2035

Hoe de wereld er in de toekomst uit ziet is onbekend. De technologische ontwikkeling zal een enorme vlucht nemen, onder meer als gevolg van het beschikbaar komen van 5G, elektrisch en zelfstandig rijden, en innovaties in zonne-energie en energieopslag. Dat heeft grote gevolgen voor mobiliteit en de ruimtelijke inrichting, maar ook voor de manier waarop de apparaten in de gebouwen energie gebruiken en met elkaar communiceren en 'zelf' bepalen of ze aan of uitgaan (internet of things). Wat betekent deze technologische ontwikkeling voor de gebouwde omgeving en de wijze waarop wij met energie omgaan?

Op dit moment bevindt de maatschappij zich middenin de energietransitie. Overijheden, bedrijven en particulieren zijn zich in hoge mate bewust van het belang van verduurzaming en handelen daarnaar. Binnen enkele jaren gaan kennis, ervaring en innovaties op verschillende sporen bij elkaar komen en zorgen voor een versnelling in deze transitie. Deze versnelling is ook hard nodig om de gestelde doelen op wereld- (Parijs 2015), nationaal (energieakkord), regionaal en lokaal niveau te kunnen halen. Daarbij is het van belang slim te anticiperen op die versnelling, en investeringen zo te richten dat ze aan die versnelling bijdragen, of laatste barrières wegnemen. In bijgaande figuur zijn de transitiecurves voor de koopvoorraad en energieneutraal renoveren geschetst. Op een vergelijkbare wijze is het ritme van verduurzaming van maatschappelijk, commercieel en huurvastgoed in beeld te brengen.

NU, 2023 (planning programma NEO), 2035 (Volgende tussenstap) en 2050 (gegeven doelstelling vanuit energieakkoord en Parijs).

Kengetallen toekomstbeeld 2035

- Alle koop- en huurwoningen zijn in 2035 op een minimumniveau van energielabel B
- Ongeveer 80% van de koopwoningen zijn in 2035 energieneutraal.
- Corporatiebezit is in 2035 voor 90% energieneutraal
- In 2050 is de volledige bebouwde omgeving energieneutraal. Dat wil zeggen het gebruik van warmte en elektriciteit is maximaal beperkt, en het aanbod van warmte en elektriciteit is lokaal en duurzaam opgewekt.
- Dat betekent een daling vanaf nu met ongeveer 1PJ per jaar bij een huidig verbruik van 25 PJ in 2015.
- Energieneutraal kan op woning, wijk en stadsniveau (bijvoorbeeld met een duurzaam warmtenet of andere warmteverduurzamingsopties).
- Dit toekomstbeeld komt overeen met de prognoses uit het recent gepubliceerde Energierapport door de RLI (zie zie toekomstbeeld RLI).
- De verwachtingen zijn dat het verbruik van lage temperatuurwarmte en elektriciteit (verlichting en apparaten) richting 2035 drastisch zullen dalen.
- Lage temperatuurwarmte en elektriciteit vormen de basis van het energieverbruik in de gebouwde omgeving.

3

Ambitie

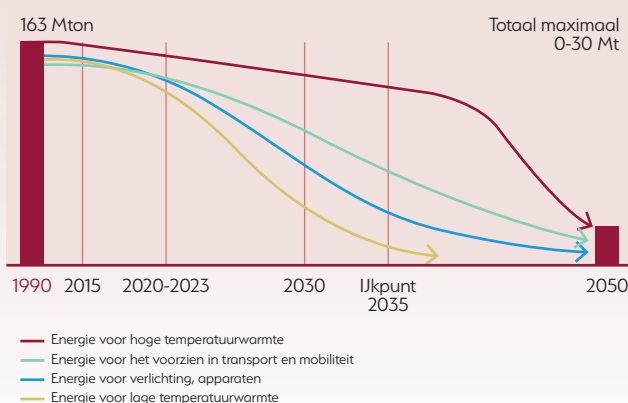
Ambitie

De provincie Overijssel heeft de ambitie om in 2023 20% van haar energieverbruik te genereren via hernieuwbare bronnen. De provinciale ambitie voor de bebouwde omgeving is energieneutraal in 2035. Energieneutraal op woning, wijk of stadsniveau. Dit betekent naast energiebesparing dat de warmtebehoefte en de elektriciteitsbehoefte voor licht, apparaten en ICT volledig duurzaam moet worden ingevuld in de gebouwde omgeving.

Er kan onderscheid worden gemaakt tussen nieuwbouw en bestaande bouw. Nieuwbouw is vanaf heden en waar redelijkerwijs altijd energieneutraal en gasloos.

De vertaling van de brede ambitie voor de bebouwde omgeving naar de vier actielijnen zal plaats vinden in het vervolgproces de komende maanden met de betrokken partners.

Toekomstbeeld RLI

4

Algemene uitgangspunten en uitvoeringstrategie

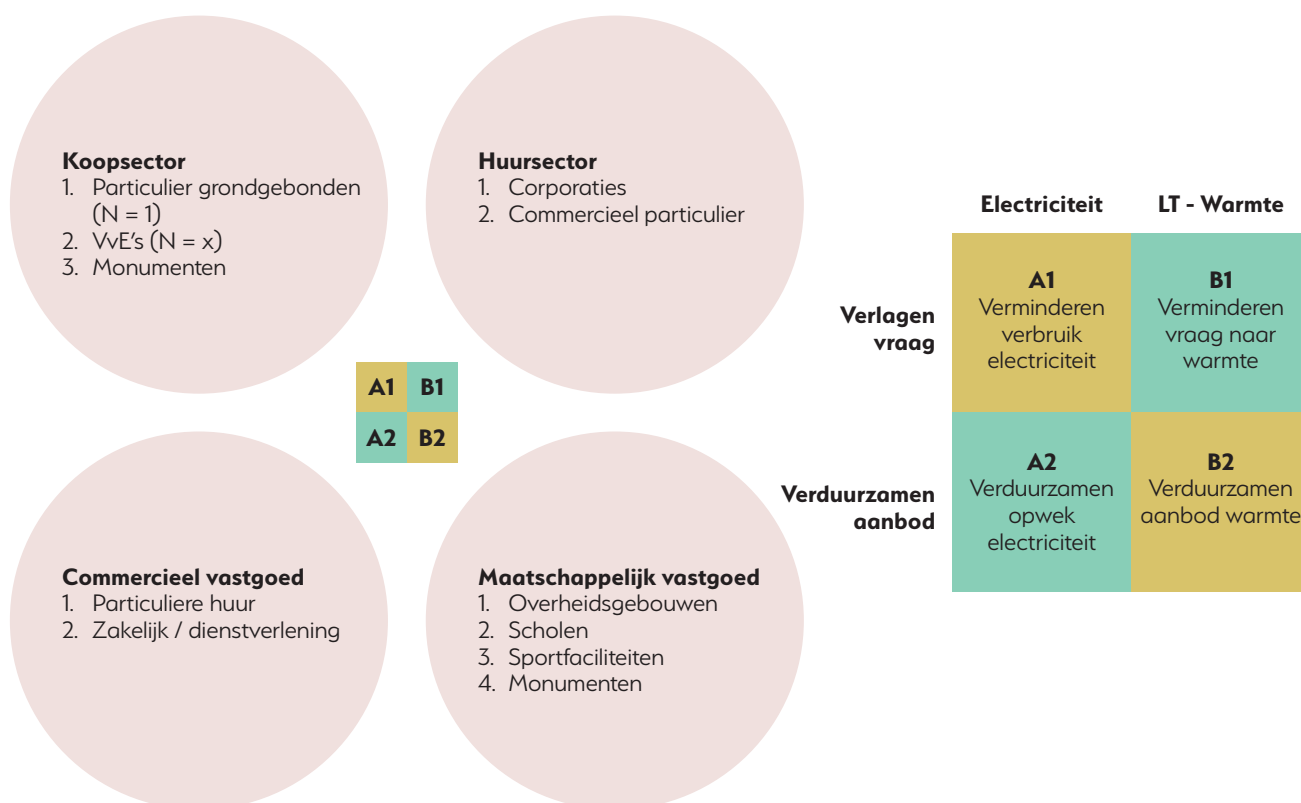
Algemene uitgangspunten

Naast de afgesproken ambitie van 20% hernieuwbare energie heeft de themagroep gebouwde omgeving een aantal algemene uitgangspunten geformuleerd die de basis vormen voor het programma:

- Overijssel is een proeftuin en veel aanpakken/initiatieven zitten nog in de opstartfase. Meerdere experimenten en verschillende routes zijn nodig om de verduurzamingsopgave te realiseren. De toegevoegde waarde wordt gecreëerd door de kennis en ervaring vanuit alle initiatieven bij elkaar te brengen
- Gemeenten en woningbouwcorporaties hebben een sleutelrol in de verduurzaming van de gebouwde omgeving
- Aansluiten bij regionale samenwerkingsverbanden is essentieel.
- Overheden hebben bij veel van de te verduurzamen gebouwen geen beslissingsbevoegdheid dus zullen zich flexibel moeten opstellen en inspelen op de behoefte die ontstaat.
- Urgentie en beweging creëren op het verduurzamingsvraagstuk en daarin ondersteunen/faciliteren hebben prioriteit.
- Aansluiten bij elkaars initiatieven is geen doel op zichzelf, maar van elkaars bevindingen leren is essentieel om voortgang te boeken.

De uitvoeringsstrategie van de gebouwde omgeving richt zich op een aantal actielijnen (ook wel verduurzamingsobjecten genoemd) die elk ook weer haar eigen doelstellingen en ambities hebben:

Actielijnen Bebouwde Omgeving

Er valt een onderscheid te maken tussen besparing van energie en het verduurzamen van de energie opwekking. Energiebesparing kan voor elk verduurzamingsobject individueel maar energieopwekking kan zowel centraal als decentraal, voor enkele of meerdere verduurzamingsobjecten tegelijk. De uitdaging is om op zoek te gaan naar ideeën en initiatieven die het aanbod verduurzamen en besparen op het verbruik.

5

Actielijnen – Koopwoningen

Ambities

Rijksambitie	Energie neutraal in 2050
Provinciale ambitie	Minimaal 65% label B en 5.000 woningen energie neutraal in 2023
Gemeentelijke ambitie	Verschillend per gemeente

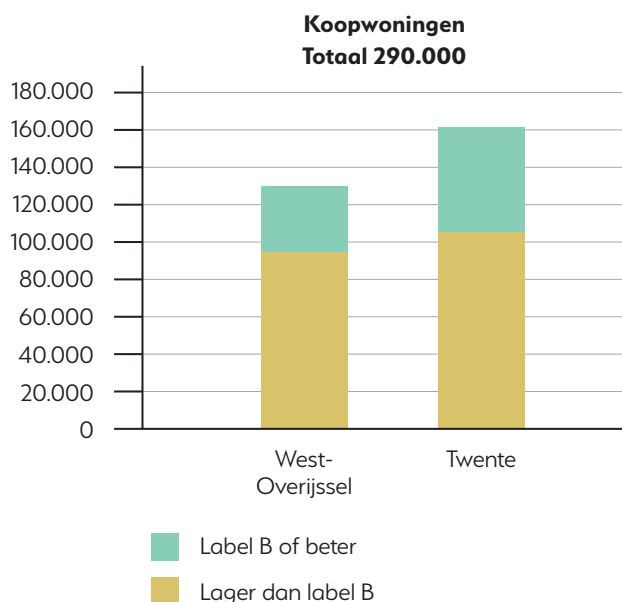
- De provincie en de gemeenten hebben de ambitie om 45% van de koopwoningen minimaal op energielabel B te hebben in 2020 (de Overijsselse aanpak). Het gaat om 47.000 woningen te verduurzamen, ca 1.000 energie neutraal koop en huur.
- Het perspectief voor 2050 is een energie neutrale woningvoorraad.
- In 2030 moet dat 100% op minimaal label B zijn, en een zo groot mogelijk aandeel (ca. 20% = 40.000) energie neutraal.
- Programma NEO loopt tot 2023. Schatting van de ambitie koopwoningvoorraad op die termijn: 65% minimaal label B, 5.000 energie neutraal (koop en huur).

Kengetallen

- Aantal particuliere woningen:
 - West Overijssel 130.292 koopwoningen, waarvan 10.319 VvE. (85.073 huurwoningen). 27% B of beter.
 - Twente 162.263 koopwoningen, waarvan 12.797 VvE (110.909 huurwoningen). 35% B of beter.
- Percentage energielabel B (in 2015): gemiddeld over heel Overijssel 29% van de woningen.

Uitvoeringspartners

Gemeenten (strategievorming, organisatie van lokale aanpakken, wijk- en doelgroep benaderingen), provincie (organisatiekracht, regionale kennisdeling, regelingen, centrale data en informatievoorziening, lobby) rijksoverheid (wetten en regelgeving, regelingen, communicatie en bewustwording), Vereniging Nederlandse Gemeenten, huiseigenaren (investeringsbeslissing), bouwbedrijven/aannemers (Bouwend Nederland) voor grootschalige klussen, installateurs/specialisten in isolatie, zon, lage temperatuur verwarmingssystemen en mechanische ventilatie (Uneto-VNI), groot-onderhoudsbedrijven/renovatiebedrijven (OnderhoudNL), onderwijs en kennisinstellingen (opleiding, onderzoek, stages en werkervaringsplaatsen), netwerkbedrijven en energieleveranciers (data, slimme meters, belangrijke partners in lokale aanpakken, slimme monitoren, lokale netwerken), financiers (voor het doen van voorinvesteringen. Dilemma: willen alleen grote bedragen voorfinancieren, niet geïnteresseerd in N=1 verzoeken)

Vraagstukken en knelpunten

- Afhankelijkheid van de investeringsbereidheid van particulieren. Hoe kan men het best inzetten op bewustzijn en activering?
- Zijn er voldoende financieringsmogelijkheden en spreken deze aan?
- Grote doelgroep kan of wil niet lenen, vaak wonend in slechte woningen. In de koopsector vraagt dat innovatie (conceptueel / financieel).
- Experimenteren en pilots zijn interessant en nuttig, maar hoe organiseren we slagkracht en extra capaciteit om deze projecten uit te voeren? Vooral bij de gemeente ontbreekt capaciteit.
- Verbindingen met de markt kunnen nog worden verbeterd. Ook hier ontbreekt het aan slagkracht en aanjagers die de bedrijven aan de gang krijgen.
- Draagvlak en commitment bij partners is essentieel. Wat is de juiste strategie waarmee alle stakeholders op het juiste niveau worden meegenomen?

Aanpak

- Inzetten op het scheppen van belangrijke randvoorwaarden voor het realiseren van de Ambitie. De belangrijkste voorwaarden zijn:
 - Politieke en bestuurlijke urgentie.
 - Breed draagvlak en verregaande betrokkenheid van overheden, marktpartijen en intermediaire partijen.
 - Voldoende capaciteit en middelen bij essentiële partners, waarbij de gemeenten een cruciale rol vervullen.
- Aansluiten bij Duurzaam (t)huis Twente. Dit is een initiatief van de veertien Twentse gemeenten om de verduurzaming van particuliere woningen in Twente te stimuleren.
- Aansluiten bij Overijsselse aanpak. Alle Overijsselse gemeenten hebben een energieloket waar inwoners van elke Overijsselse gemeente terecht kan met vragen over het verduurzamen van de eigen woning. 25 energieloketten, al dan niet in regionaal verband.
- Op zoek naar alternatieven van financiering. In Deventer wordt, onder de vlag van proeftuin Overijssel (Overijsselse Aanpak) een nieuw financieringsinstrument ontwikkeld. Het woningabonnement. Dit is een Escovorm waarbij investeringen in verduurzaming worden bekostigd via de energierekening. Daarnaast wordt er samen met gemeenten en het Rijk gezocht naar mogelijkheden om gebouwgebonden financiering mogelijk te maken
- De komende jaren inzetten op verdere doorontwikkeling van concepten en financieringsmodellen voor energieneutraal renoveren. De eerste 'massa' moet waarschijnlijk worden gemaakt door corporaties. De koopsector kan in het kielzog mee. Perspectief daarbij is dat er wordt toegewerkt naar een industrialisatie (Reimarkt en Pioneering).

5

Actielijnen – Huurwoningen

Ambities

Rijksambitie	Energie neutraal in 2050
Provinciale ambitie	Alle huurwoningen gemiddeld energie label B in 2023
Gemeentelijke ambitie	Verschillend per gemeente

Er is nog geen duidelijke ambitie uitgesproken voor het verduurzamen van huurwoningen in Overijssel. In de komende maanden bepalen partijen gezamenlijk de ambitie voor huurwoningen.

In 2023 moeten de huurwoningen gemiddeld energie label B kunnen hebben. De Rijksambitie is om in 2050 een energieneutrale gebouwde omgeving te hebben. De provincie Overijssel streeft er naar de huurwoningen eerder energieneutraal te hebben.

Kengetallen

- Er zijn bijna 200.000 huurwoningen in Overijssel. 90% daarvan is in het bezit van woningcorporaties en 10% hiervan in commerciële verhuur
- West Overijssel heeft ongeveer 86.000 huurwoningen
- Twente heeft ongeveer 111.000 huurwoningen

Uitvoeringspartners

De belangrijkste uitvoeringspartners op dit thema zijn de woningbouwcorporaties en de gemeenten.

Verder zijn een groot aantal partijen die ook bij het verduurzamen van koopwoningen worden betrokken belangrijk om mee te nemen in het proces, namelijk Aedes, Bouwend Nederland, Uneto-VNI, FME-CWM en bouwbedrijven/aannemers (Bouwend Nederland) voor grootschalige klussen, veelal corporatiebezit

Knelpunten

- Technisch zijn er weinig belemmeringen om de energieprestatie van woningen verder te verbeteren.
- Hoge investeringen die samenhangen met verduurzaming. Binnen de huidige wetgeving kunnen deze maar voor een klein deel via hogere huren worden terug verdiend.
- Woningcorporaties werken met lange afschrijftermijnen van woningen.
- Woningcorporaties hebben met de nieuwe woningwet en regelgeving beperktere financieringsmogelijkheden.
- Split incentive, (split incentive is het belangenconflict tussen huurder en verhuurder/ eigenaar bij de verduurzaming van bestaand vastgoed) dit kan mogelijk worden opgelost met de energie prestatie verhouding (EPV).

Aanpak

De vervolgstap is om een samenwerking op te zetten met de strategische partners zoals de gemeenten en woningbouwcorporaties. De samenwerking heeft als doel om een gezamenlijke ambitie vast te stellen, kennisuitwisseling te faciliteren/stimuleren en knelpunten op te halen. In september zal hiervoor een bijeenkomst worden gepland.

– Maatschappelijk vastgoed

Ambitie

De ambitie op het gebied van het maatschappelijk vastgoed moet nog worden vastgesteld. In de komende maanden bepalen partijen gezamenlijk de ambitie voor maatschappelijk vastgoed in Overijssel.

Kengetallen

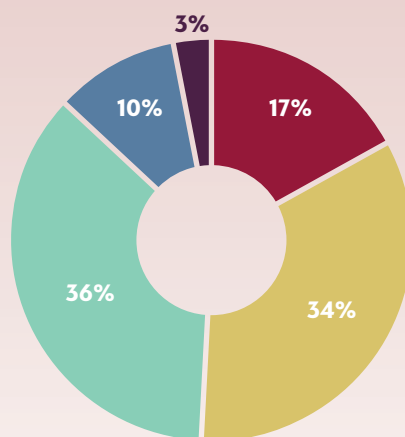
Maatschappelijk Vastgoed is een verzamelbegrip. Door- gaans wordt bedoeld op een gebouw of terrein met een publieke functie op het gebied van onderwijs, sport, cul- tuur, welzijn, maatschappelijke opvang en/of zorg-medisch.

Knelpunten

- Binnen Overijssel is er geen sprake van een generieke aanpak of samenwerking op het gebied van verduurzaming van maatschappelijk vastgoed.
- Veel gemeente weten niet om “waar te beginnen” bij deze opgave. Daarnaast is er weinig capaciteit bij gemeenten.
- Energietarieven zijn voor gemeenten dermate laag dat een positieve business case voor alleen energie op voorhand al investeringen lijkt uit te sluiten.
- Er zijn veel beslissers die uiteindelijk bepalen of een gebouw kan worden verduurzaamd (politiek, gemeente, vereniging/stichting, eigenaren).

Uitvoeringspartners

Rijksoverheid, Provincie Overijssel, Gemeenten en gemeentelijke samenwerkingsverbanden, Aannemers/ Installatiebedrijven, Uneto-VNI, Stichting Pioneering, VNG, ESCO netwerk, platform duurzame huisvesting, Eigenaren van sportverenigingen, ziekenhuizen, scholen, zorginstellingen, culturele centra, theaters, opvangtehuizen en buurthuizen.

Maatschappelijk vastgoed Overijssel
totaal 6.000.000 m²

- Gezondheid
- Onderwijs
- Bijeenkomst
- Sport
- Overig

Aanpak is aan te sluiten bij:

- Vanuit de gemeente Almelo, in samenwerking met nog 4 Twentse gemeenten, is er het idee om een servicebureau/projectorganisatie op te tuigen die gemeenten gaat helpen bij het in kaart brengen van de opgave en ook helpt bij het opstellen van de business case.
- Om een impuls te geven aan de investeringen in de verduurzaming van het maatschappelijk vastgoed wordt door provincie, het Energiefonds Overijssel en een aantal koplopergemeenten een publieke ESCO opgestart. Het project richt zich op de oprichting van een regionale expertisecentrum voor (budgetneutrale) verduurzaming van het maatschappelijk vastgoed.
- Het is belangrijk om meer inzicht te krijgen in het energieverbruik van maatschappelijk vastgoed. Op basis daarvan kan ook een ambitie worden vastgesteld.

– *Commercieel vastgoed*

Ambitie

De ambitie op het gebied van het commercieel vastgoed moet nog worden vastgesteld. In de komende maanden bepalen partijen gezamenlijk de ambitie voor commercieel vastgoed in Overijssel.

Kengetallen

- Onder commercieel vastgoed worden alleen zelfstandige kantoren gezien. Een groot gedeelte valt onder de themagroep "bedrijven.
- Het energieverbruik, de aantallen m² en het aantal verbruikers moeten nog worden bepaald.
- In de 5 grote steden van Overijssel is 80% van de kantoren gevestigd.

Knelpunten

- Nieuwbouw is vaak goedkoper dan renovatie. Hoe kan er worden gestimuleerd dat renovatie van bestaande kantoren interessanter wordt dan nieuwbouw van kantoren?
- Er zijn veel verschillende contracten tussen eigenaren en gebruikers. Wat voor soort contracten zijn er tussen huurder en eigenaar bij commercieel vastgoed?
- Splitincentive

Uitvoeringspartners

- (Semi)overheden, gemeenten zijn een grote gebruiker van kantoorruimte
- NEprom, vereniging van Nederlandse projectontwikkeling maatschappijen
- IVBN; Vereniging van Institutionele Beleggers in Vastgoed, Nederland
- Vastgoed belang; Branchevereniging voor particuliere beleggers in vastgoed
- Bouwend Nederland,
- Uneto-VNI, FME-CWM
- Bedrijfsmakelaren die de vastgoedmarkt goed kennen in Overijssel

Aanpak

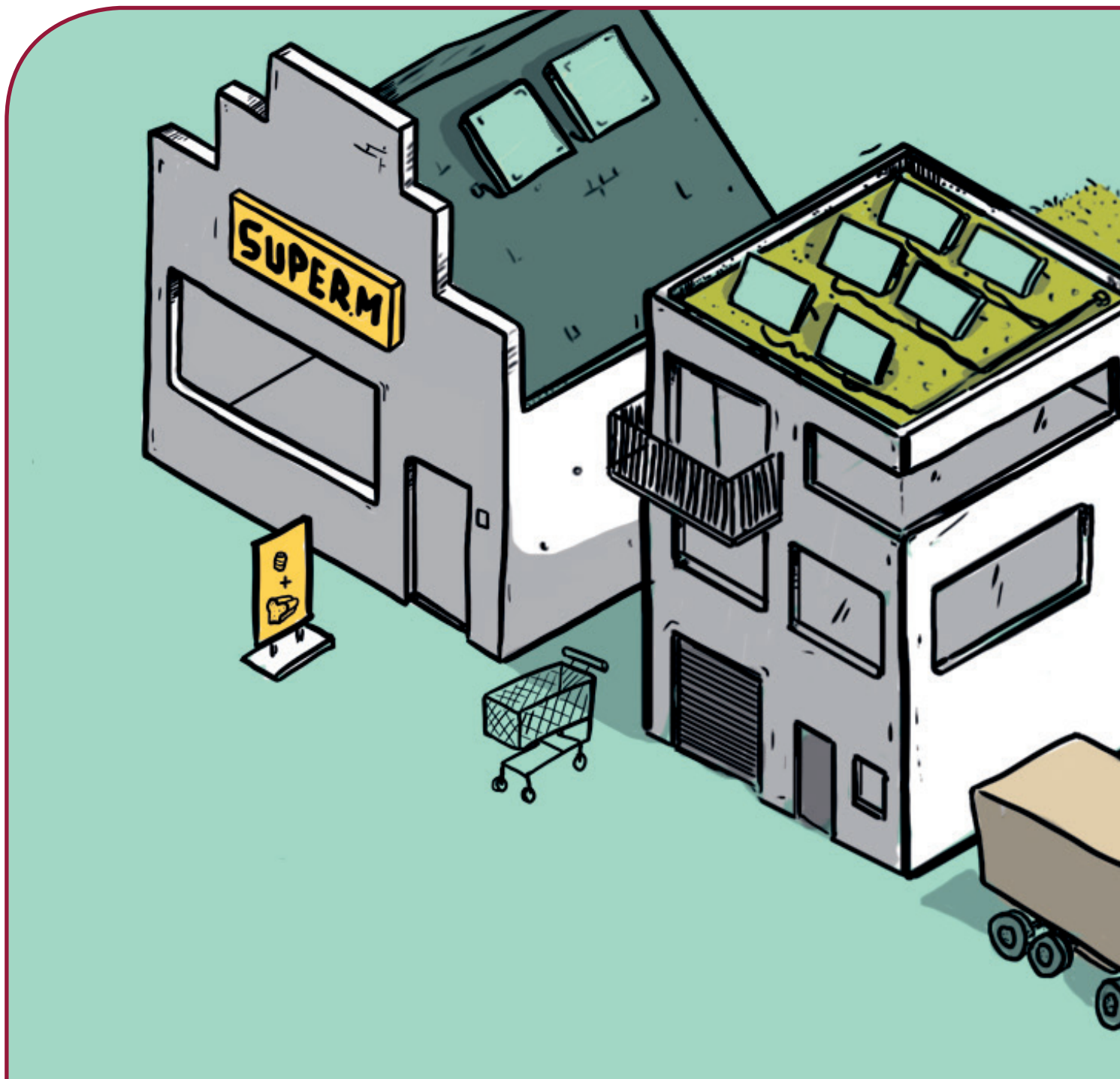
- Overijssel kent een relatief kleine kantorenmarkt. Nagaan in de Randstad hoe men daar omgaat met de verduurzaming van de kantoren.
- Met uitvoeringspartners het gesprek aangaan om een gezamenlijke ambitie vast stellen.

6

Uitvoeringskracht

	Koopwoningen	Sociale huurwoningen	Maatschappelijk vastgoed	Utiliteit/MKB/commercieel vastgoed
Overheid	Rijk (BZK), Provincie, 25 gemeenten, Regio Twente	Rijk, Provincie, gemeenten, woningbouwcorporaties	Rijk, provincie, aantal gemeenten met Almelo als trekker	Rijk, provincie, gemeenten, Regio Twente
Bedrijfsleven	300 ondernemers in bouw- en Installatie-sector, Enexis, Pioneering	Aannemers/Installatie-bedrijven, Enexis, Ennatuurlijk, Cogas	Aannemers/Installatie-bedrijven, Enexis	Aannemers/Installatie-bedrijven, Vastgoed-bedrijven, Enexis
Koepels	Platform 31, Bouwend Nederland, Uneto-VNI, VNG, DTT, Pioneering,	Warmte netwerk, Aedes, Esco netwerk, bouwend NL, Natuur en Milieu	Uneto-VNI, Stichting Pioneering, VNG, Hieropgewekt, bouwend NL, Esco netwerk	Uneto-VNI, Esco netwerk Hieropgewekt, bouwend NL, VNG
Gebruiker/eigenaar/DMU's	Particulieren woning bezitters	Woningbouwcorporaties	Sportverenigingen, ziekenhuizen, scholen, zorginstellingen, culturele centra, theaters, opvangtehuizen, buurthuizen	Vastgoedeigenaren (bedrijfspanden), ondernemers

Contouren Programma Nieuwe Energie

Thematrekker:

Ron van Gent (directeur VNO-NCW Midden Nederland)

Thema Bedrijven

IV

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Toekomstbeeld 2035
3. Ambitie en uitgangspunten deelprogramma
4. Uitvoeringsstrategie
5. Actielijnen
6. Uitvoeringspartners
7. Dilemma's en 'bijvangst'

1

Inleiding

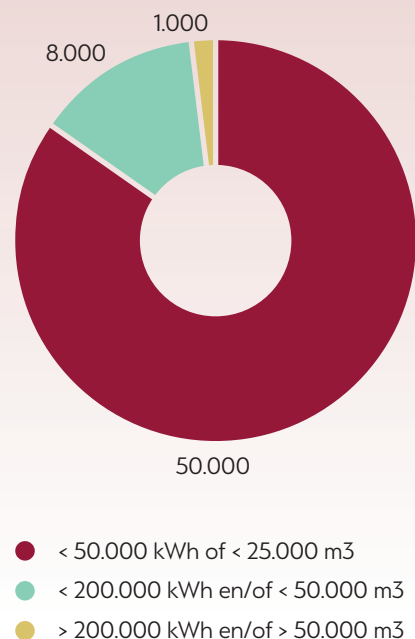
Ruim 40% (40 PJ) van het totale energieverbruik in Overijssel is afkomstig van bedrijven. Aandacht voor het energiegebruik van bedrijven is dan ook een relevant onderdeel van het programma Nieuwe Energie Overijssel. Binnen dit thema gaat het om het totale energieverbruik, waarbij integraal wordt gekeken hoe de energievraag kan worden teruggedrongen en wat mogelijkheden zijn voor hernieuwbare energie of het gebruik van restwarmte.

Hoewel Overijssel relatief veel kleine bedrijven huisvest, is er ook een aantal grote concerns actief die een hoog energieverbruik kennen. Dit zijn onder andere chemische bedrijven, voedselproducenten, bouwbedrijven en metaalverwerkers. De mate waarop met energieverbruik wordt omgegaan en de kansen en knelpunten die hierbij spelen zijn voor kleine bedrijven en grote industrieën zeer verschillend.

Waar energie voor veel MKB-bedrijven vaak een 'low-interest' kwestie is dat zich voornamelijk op utiliteit (verlichting, verwarming, e.d.) concentreert, is energie in de industrie een proces gebonden, soms ook kostenintensief onderdeel van de bedrijfsvoering. Beide situaties vragen om verschillende benaderingen.

Vanwege deze verschillen is een van de uitgangspunten van het Programma Nieuwe Energie Overijssel om beide doelgroepen (industrie en MKB) als twee aparte categorieën beschouwen.

Schatting van aantal bedrijven en hun jaarlijkse energieverbruik in Overijssel

2

Toekomstbeeld 2035

Denkend aan Overijssel...

Het is 2035. In Overijssel zijn we er trots op dat het gros van de bedrijven energie efficiënt produceert en gehuisvest is. Enkele Icoonprojecten hebben wereldwijd tot navolging geleid.

De productie van hoogwaardige zonnecellen levert nieuwe en kennisintensieve werkgelegenheid. De proeflocatie ten aanzien van Thorium is veelbelovend. Pelletovens, warmtenetten, biovergisters en smart grids zorgen op vele bedrijfslocaties voor reductie van uitstoot en terugdringing van het gebruik van fossiele brandstoffen. De hoogwaardige zonnepanelen zijn slim verwerkt in nieuwe bouwprocessen en producten.

De groene daken van onze kantoren en bedrijven leveren een bijdrage aan de beeldkwaliteit en het woon- en verblijfsgevoel van onze werkenden, bewoners en toeristen. Het nog steeds groeiende aantal elektrische bussen, auto's, fietsen/motoren en vrachtwagens is een voorbeeld voor de rest van Europa; vaak zelfsturend en gefaciliteerd door slimme financial lease constructies. Scholen en kennisinstellingen zijn broed- en vindplaatsen voor de verdere ontwikkeling van dit duurzame Overijssel.

Kortom: een veelkleurig beeld van energie neutrale bedrijfsgebouwen, energie efficiënte bedrijfsprocessen en duurzame mobiliteit.

3

Ambitie en uitgangspunten programma

Afgesproken ambitie

De algemene ambitie van het programma Nieuwe Energie Overijssel betreft 20% hernieuwbare energie in 2023. Deze ambitie wordt ook als zodanig overgenomen door de themagroep Bedrijven. Als onderdeel hiervan wordt gestreefd naar 10% energiebesparing tussen 2017 en 2023, naar 36 PJ per jaar. Efficiencymaatregelen worden als belangrijke (psychologische) hefboom en stimulans beschouwd; om bedrijven te interesseren en om toepassing van hernieuwbare energie uit te lokken.

Algemene uitgangspunten

Naast de afgesproken ambitie van 20% hernieuwbare energie heeft de themagroep Bedrijven een aantal algemene uitgangspunten geformuleerd die de basis vormen voor het deelprogramma:

- De themagroep bedrijven richt zich op twee categorieën: MKB en industrie
- Eigenaarschap, samenwerking en participatie van bedrijven en andere partijen staan centraal
- De rol van de provincie is gericht op agendering, facilitering en financiering indien nodig en gewenst
- Het programma kent een 'learning by doing' karakter; elk initiatief is welkom
- Energie-efficiëntie, hernieuwbare energie en restwarmte zijn centrale onderwerpen
- De provincie agendeert, faciliteert en financiert indien nodig en gewenst

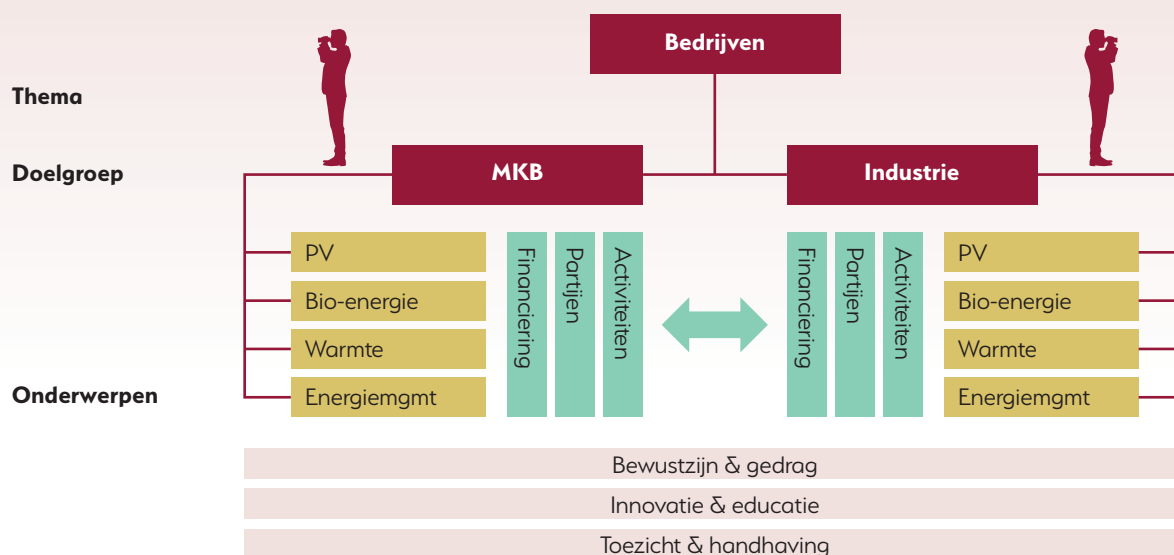

4

Uitvoeringsstrategie en actielijnen

De uitvoeringsstrategie voor het thema Bedrijven richt zich op 2 doelgroepen: MKB en Industrie. Voor elk van deze doelgroepen zijn aan de hand van participatieve bijeenkomsten onderwerpen vastgesteld die de leidraad vormen voor de actielijnen van het deelprogramma. Zo zijn bij het MKB zon-PV, warmte, bio-energie (bij boeren) en energiemgmt geïdentificeerd als belangrijke onderwerpen en bij Industrie warmte, bio-energie, zon-

PV en energiemgmt. Aan elk van deze onderwerpen worden activiteiten gehangen waarbij verschillende partijen betrokken zijn. De lijnen Bewustzijn & gedrag, Innovatie & educatie en Toezicht & handhaving lopen als een rode draad door het programma. Belangrijk aan deze structuur is dat deze dynamisch is, waarbij constante verkenning plaatsvindt van nieuwe kansen en ontwikkelingen.

5

Actielijn – Nieuwe Energie in het MKB

PV

In lijn met het thema Hernieuwbare Energie is de implementatie van Zon-PV in het bedrijfsleven een belangrijke pijler. De ambitie van de themagroep is de realisatie van 160 ha PV op bedrijfsdaken. In deze actielijn wordt o.a. gekeken naar PV op bedrijventerreinen o.b.v. innovatieve financieringsconstructies.

Mogelijke projecten:

- Zon-PV regeling voor bedrijventerreinen i.c.m. het Energiefonds
- Oprichting van een zon-PV coöperatie (ESCO's; bij voorkeur ook toe te passen op andere hernieuwbare energievormen) op minstens 2 bedrijventerreinen, waarbij PV installaties in leaseconstructie worden aangeboden.
- Tijdelijke opslag van energie door bedrijventerrein met PV

Mogelijke activiteiten :

- Workshops voor bestuurders van ondernemersverenigingen/parkmanagement over PV: hoe bedrijven te enthousiasmeren en wat zijn mogelijkheden?
- Gebiedsgerichte PV roadshow (1x per jaar): Twente/Midden-Overijssel

Mogelijke diensten/producten:

- Inzicht in 'de 10 geboden' voor PV op NEO website
- Scans op duurzame opwekmogelijkheden (ook toe te passen op andere hernieuwbare energievormen)

Warmte

Een belangrijk onderdeel van het deelprogramma Bedrijven betreft Warmte, zowel voor het MKB als voor de Industrie. Warmte in het MKB gaat met name om het uitrollen van warmtepompen en het gebruiken van restwarmte van nabijgelegen industrieën.

Mogelijke projecten:

- Proef met collectieve warmtepomp aansluiting op 1 of 2 bedrijventerreinen.
- Project met restwarmte uitwisseling i.c.m. industrie.

Mogelijke activiteiten :

- 'Prijsvraag voor hogescholen/universiteit over hoe een bedrijfspand in de zomer koel en in de winter warm kan worden gehouden

Mogelijke diensten/producten:

- Ontwikkeling folder 'restwarmte: do's & don'ts'
- Factsheetontwikkeling over innovatieve warmte-technologieën

Energiemanagement

Energiemanagement in het MKB gaat enerzijds om het realiseren van meer efficiëntie in de energiehuishouding van bedrijven, en anderzijds om het creëren van meer bewustzijn over energieverbruik. (Interne) controle op energiefacturen kan daar bijvoorbeeld een eerste stap in zijn.

Mogelijke projecten:

- Energiebewust bedrijfscollectief: samenwerking & inzicht op bedrijventerreinen met competitie tussen bedrijventerreinen.
- Uitbreiding pakket van Energie Prestatie Keuringen
- Aanbieden van monitoringsinstallatie in combinatie met Enexis/installatiepartij en brancheverenigingen.

Mogelijke activiteiten :

- Branchegerichte uitrol van EPK's via verschillende projectgroepen; relatie leggen met RUD's in de rol van toezichthouder, maar ook kenniscentrum
- Friendly audits in het MKB: keukentafel- of 'schuur'gesprekken tussen bedrijven over de energiemangement
- Masterclasses voor het MKB over energiemangement

Mogelijke diensten/producten:

- Ontwikkeling van boekje of webpagina (NEO) over mogelijke vormen van energiemangement

Bio-energie

Overijssel heeft grote ambities op het gebied van bio-energie. Zo moet in 2023 12 Petajoule uit bio-energie worden geproduceerd (t.o.v. 6,2 PJ in 2015). Hier ligt onder andere potentie in combinatie met de agrarische sector. Deze pijler wordt gezamenlijk uitgewerkt met de themagroep Hernieuwbare Energie

Mogelijke projecten:

- Groen gas op de boerderij: elke agrariër een biovergister op locatie.
- Haalbaarheidsonderzoek naar biostoom voor proceswarmte op bedrijventerreinen (MKB).
- Houtverbrandingsinstallaties voor warmte (houtpelletkachels) bij bedrijven (+0,5 – 1 PJ).

Mogelijke activiteiten:

- Rondetafelgesprekken met LTO en agrariërs om de potentie van biovergisters te ontsluiten.
- Openstelling bedrijven/industrie bij de Dag van de Duurzaamheid.

– Nieuwe Energie in de Industrie

Warmte

Een veelbesproken onderwerp binnen Nieuwe Energie in de Industrie betreft warmte. Hierbij gaat het niet alleen om het hergebruiken van warmte in eigen bedrijfsprocessen, maar ook om de uitwisseling van restwarmte onderling. Belangrijk hierbij is om te onderzoeken waar de warmte beschikbaar en/of nodig is, zodat samenwerkingen eenvoudiger tot stand komen. Ook is het zinvol in deze actielijn aan te sluiten bij huidige warmteplannen van gemeenten. Deze richting dient verder uitgewerkt te worden.

Mogelijke projecten:

- 'Warmte op de kaart': in kaart brengen wanneer en op welk moment energie gebruikt wordt, zodat uitwisselingsprojecten makkelijker tot stand komen. In combinatie met Windesheim/UT/Saxion/Bio-cluster. Aanvulling op Atlas van Overijssel.
- Tenminste 2 locaties waar de haalbaarheid van warmte-uitwisseling tussen bedrijven wordt onderzocht en de business case uitgewerkt.

Mogelijke activiteiten:

- Denktank warmte die aan de slag gaat met uitgewerkte business cases.

Mogelijke diensten/producten:

- Zie 'Warmte op de kaart' toevoeging Atlas van Overijssel

Energiemanagement

In de doelstelling van 10% energiebesparing tot 2023 valt met name winst te behalen in het vergroten van de efficiëntie in de procesindustrie. Hierbij gaat het enerzijds om het stimuleren van innovatieve, besparende technieken (i.c.m. het ISPT) en anderzijds om het vergroten van bewustzijn over energiemangement in bedrijfsprocessen.

Mogelijke projecten:

- De Monitor: project om bewustwording en inzichten in energie te creëren op bedrijfsniveau, waarbij proces en gebouw op een inzichtelijke wijze worden gemonitord.

Mogelijke activiteiten:

- Het Koploper Carrousel (Energie Koplopers 2.0.): koplopers als ambassadeurs voor de volgende groep ambitieuze bedrijven. 7 bedrijfsbezoeken per jaar, 1 per koploper (Gewenste eigenaars: de huidige koplopers)
- In combinatie met chemiebranche koffiebezoeken organiseren, kennisdeling met de 10 chemische concerns.

Mogelijke diensten/producten:

- 'Smart card': uitwerking van inspirerende energie-efficiëntiemethoden zoals toegepast door de koplopers. Gesplitst in mogelijkheden voor zware procesindustrie (chemie) en maakindustrie.

PV

In lijn met het thema Hernieuwbare Energie is de implementatie van Zon-PV in het bedrijfsleven een belangrijke pijler. De ambitie van de themagroep is de realisatie van 160 ha zonnepanelen op bedrijfsdaken. In deze actielijn wordt o.a. gekeken naar zon-PV op bedrijventerreinen op basis van innovatieve financieringsconstructies.

Mogelijke projecten:

- Zon-PV regeling voor industrie i.c.m. het Energiefonds (als aanvulling op huidige regelingen)

Mogelijke activiteiten:

- Onderzoek/denktank naar een verdienmodel waarbij het voor industrie interessanter wordt om zon op het dak te realiseren; welke randvoorwaarden zijn hiervoor nodig?

Mogelijke diensten/producten:

- ...

Bio-energie

Overijssel heeft grote ambities op het gebied van bio-energie. Zo moet in 2023 12 Petajoule uit bio-energie worden geproduceerd (t.o.v. 6,2 PJ in 2015). Veel onontgonnen potentie op dit gebied ligt in de industrie. In het programma 2017-2023 wordt dan ook gestreefd naar het verhogen van het aantal bio-installaties in de in de Overijsselse industrie.

Mogelijke projecten:

- Bio-energie uit pellets in Steenwijkerland
- Bio-brede initiatieven gekoppeld aan industrieterreinen voor de opwekking van stoom: realisatie van biostoom bij 1 of 2 industrieën (chemie/voedsel) voor de opwekking van hoge temperatuur warmte (i.c.m. VNCI/FNLI).

Mogelijke activiteiten:

- Openstelling bedrijven/industrie bij de Dag van de Duurzaamheid.

Mogelijke diensten/producten:

- ...

6

Uitvoeringspartners

Categorie	Organisatie	Mogelijke rol in programma
Brancheverenigingen MKB	Bouwend Nederland, Detailhandel Nederland, Horeco, Recrom, Bouwend Nederland, NVM Nederland, LTO	Projectleiderschap/eigenaarschap van bepaalde actielijnen, agendering
Brancheverenigingen Industrie	Uneto-VNI, FME, Metaalunie, NRK, VNCI	Projectleiderschap/eigenaarschap van bepaalde actielijnen, agendering
Koplopers Industrie	Scania Nederland BV, Wavin, Apollo Vredestein, Akzo Nobel Hengelo, Twence, Urenco en Grolsch	Voorbeeldrol, delen van best practices, aansluiting bij denktanks/andere activiteiten
Overige industrie en MKB-partners	Ennatuurlijk, agrarische bedrijven, Jalo Biopallets, Unica, A3 Koel- en Vriestechniek, e.a.	Uitvoeringspartners in het programma onder verschillende actielijnen (niet noodzakelijk als projectleiders)
Kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties	Windesheim, Saxion, Universiteit Twente, BEON cluster, Natuur en Milieu	Kennisdeling, projectleiderschap, inzet van studenten
Financiers	Energiefonds Overijssel, ING Bank, ASN?	Financiering
Overheid	Rijk, provincie Overijssel, gemeenten	Toezicht en handhaving, agendering, facilitering, financiering

7

Bespreekpunten en verbindingen

'Bijvangst'

Een aantal onderwerpen die raken aan het kernthema kwamen tijdens het ontwerpproces aan de orde, maar pasten niet direct in het uitvoeringsprogramma. Deze onderwerpen/vraagstukken kunnen wellicht in een later stadium aansluiting vinden op bestaande projecten.

- Belang van compliance in handhaving; hoe kunnen processen hierop worden ingericht?
- In hoeverre kunnen duurzame investeringen worden gekoppeld aan bancaire regelingen?
- Uitbreiding van de Atlas van Overijssel zou een mooie aanvulling kunnen zijn op het programma, waarbij energiegerelateerde onderwerpen nog duidelijker in beeld worden gebracht. PR hiervan is belangrijk om de tool onder de aandacht te brengen.
- Randvoorwaarde voor het programma is dat er voldoende draagvlak wordt gecreëerd: dit kan alleen door het verleidelijk, leuk en spannend te maken. Marketing is dus een belangrijk onderdeel.

Mogelijke 'extra' projecten:

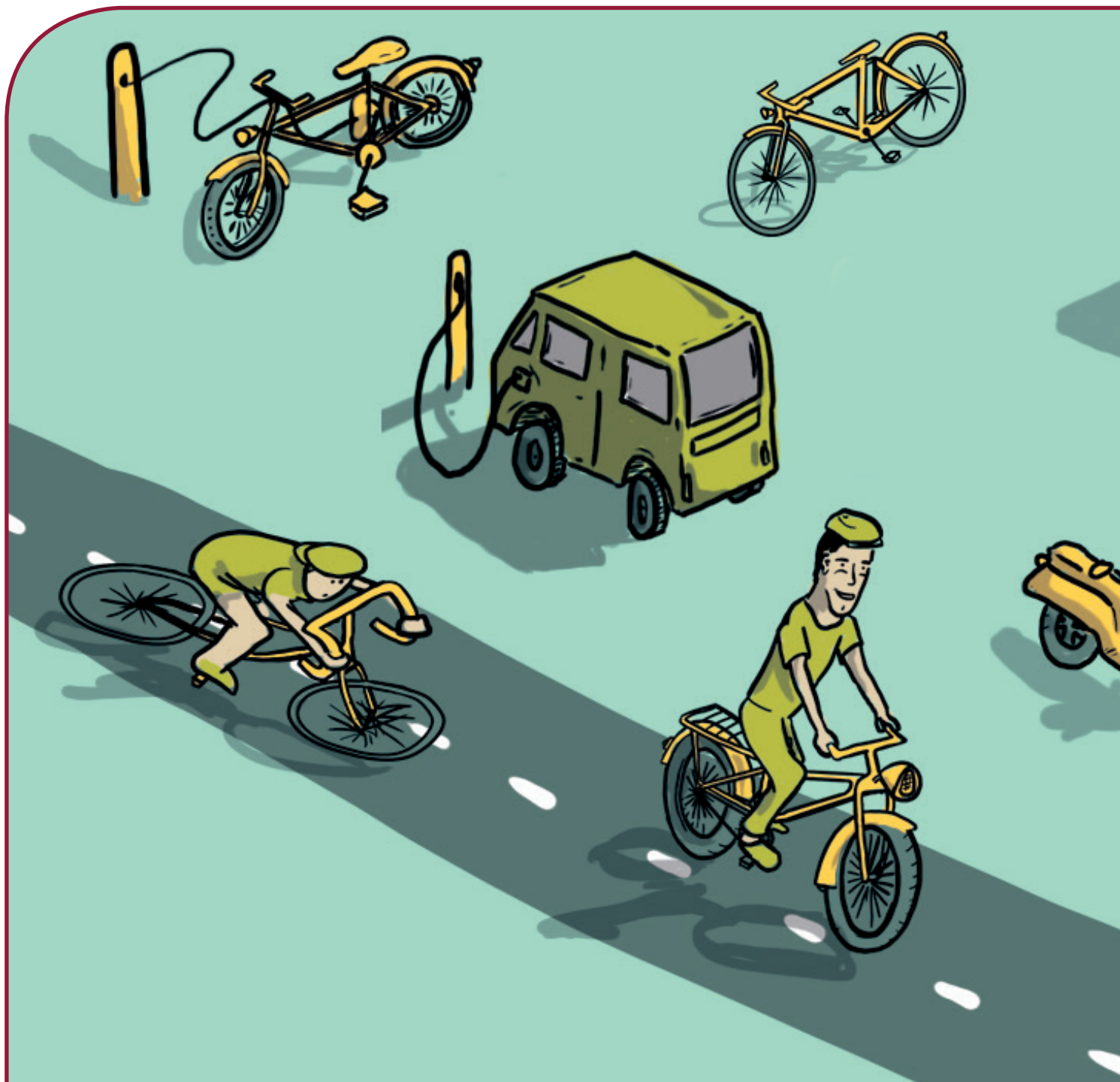
- Opzetten van wedstrijdelementen onder werknemers, zoals de invoering van een 'airco-vrije dag' of duurzame mobiliteitsprijs
- 'Sustainable sustainability': hoe kunnen bedrijven energiebesparingsmaatregelen in stand houden?
- Project m.b.t. groene daken (begroeiing)

Dilemma's ten aanzien van de uitvoering

De themagroep Bedrijven identificeert een aantal dilemma's ten aanzien van het uitvoeringsprogramma:

- In het programma zijn 5 thema's geïdentificeerd, die in grote mate aan elkaar raken. Ten aanzien van het uitvoeringsprogramma is het noodzakelijk de cross-overs tussen deze thema's op te zoeken, meer dan in het ontwerpproces. Hoe kunnen we dit borgen, ook met het oog op uitwisselbaarheid van doelstellingen?
- In het deelprogramma zit een spanningsveld tussen ambitie en haalbaarheid. Waarop zou de nadruk moeten liggen?
- Een van de grotere uitdagingen voor de themagroep Bedrijven betreft het neerleggen van eigenaarschap bij uitvoeringspartners. Hoe zorgen we ervoor dat externe partijen zich committeren aan projecten?
- De rol van het Energiefonds komt in veel discussies m.b.t. investeringen in het bedrijfsleven terug. Geluiden uit de uitvoeringscirkel tonen aan dat een aantal voorwaarden van het Energiefonds herzien zouden moeten worden om aan te sluiten bij projecten.
- Voorwaarde voor goed functioneren van het uitvoeringsprogramma is het beheer van het NEO platform. Hoe kunnen we dit borgen?

Contouren Programma Nieuwe Energie

Duurzame mobiliteit

V

Inhoudsopgave

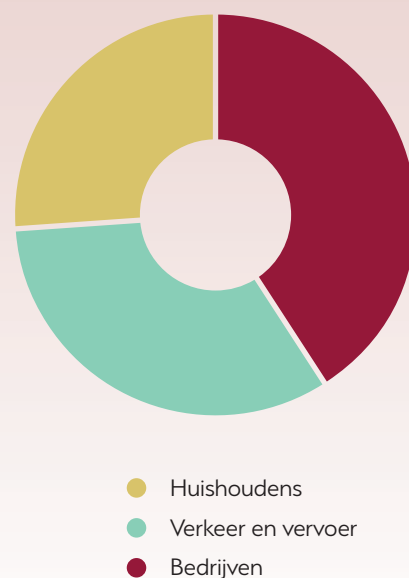
1. Inleiding
2. Toekomstbeeld 2035
3. Doelstelling
4. Uitvoeringsstrategie
5. Actielijnen
6. Uitvoeringskracht
7. Bespreekpunten en verbindingen

1

Inleiding

Ongeveer één derde van het energieverbruik in de provincie Overijssel wordt gebruikt voor mobiliteit. Dat betekent dat één derde van de energie van Overijssel wordt omgezet in beweging van personen en goederen. Om die beweging te realiseren worden verschillende modaliteiten ingezet. Deze modaliteiten hebben uiteraard allemaal een ander beslag op het energieverbruik maar kunnen ook gebruik maken van schone energie om de milieubelasting te reduceren. Als het gaat om duurzame mobiliteit is ook de mens een niet te onderschatten factor, we zien dat menselijk gedrag een belangrijke rol speelt in het duurzamer maken van mobiliteit.

Aandeel mobiliteit in totale energiegebruik

Bron: ECN, Energie in Beeld, Emissieregistratie, bewerking team Beleidsinformatie

2

Toekomstbeeld 2035

Mobiliteit ziet er in 2035 waarschijnlijk heel anders uit. We weten nog niet hoe we ons tegen die tijd precies verplaatsen – of dat in zelfrijdende auto's, met 'mense-lijke buizenpost' of magneet zweeftreinen gaat – maar de verwachting is dat er veel minder gebruik zal worden gemaakt van fossiele energiebronnen.

We zien de volgende trends en ontwikkelingen:

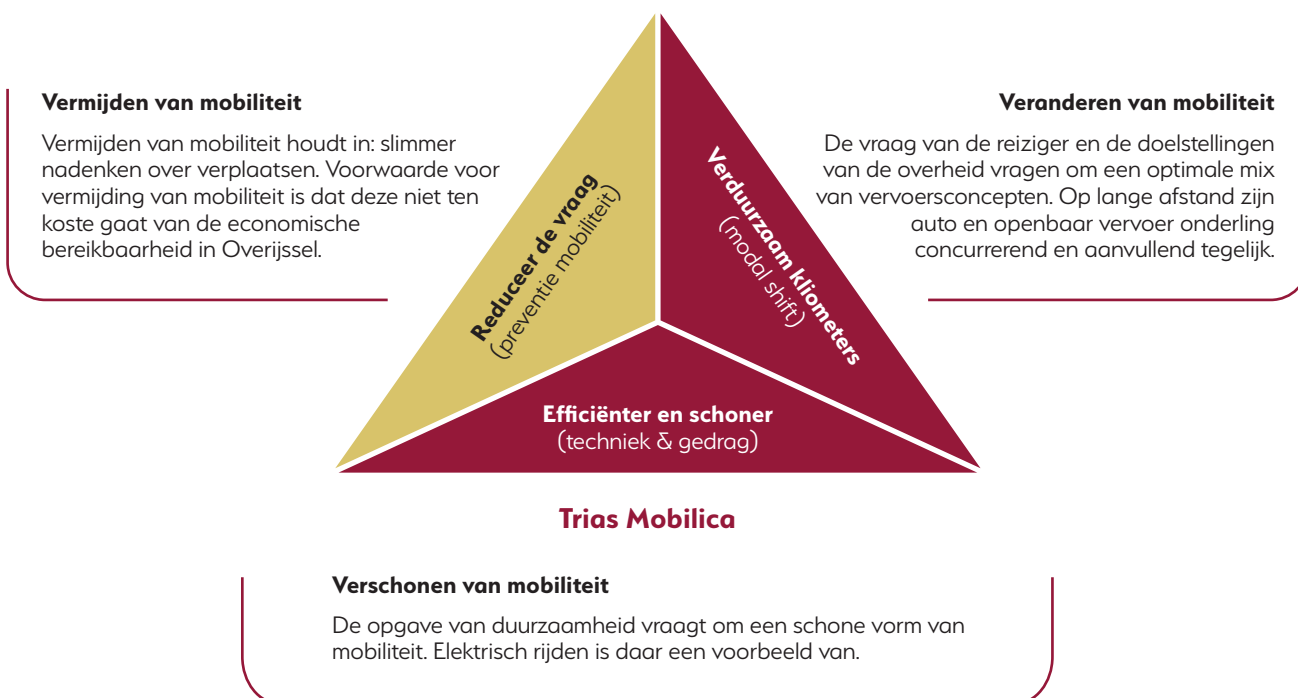
- De trend naar elektrisch rijden is ingezet en de elektromotor zal met steeds beter wordende accu's en meer en snellere manieren om te laden de (fossiele) brandstofmotor in rap tempo verdringen. Naast rijden op elektriciteit zien we ook kansen voor voertuigen die rijden op waterstof. Auto's die op waterstof rijden kunnen fungeren als de 'powerplants' van de toekomst, via smart grids dragen zij overtollige energie af aan het netwerk. Op die manier kunnen auto's meer energie opwekken dan ze gebruiken.
- In 2035 zijn alle voertuigen zelfsturend. Dat betekent dat de capaciteit van wegen sterk toeneemt. Het totale aantal voertuigen neemt mogelijk ook af. Zelfrijdende en daardoor oproepbare voertuigen lenen zich veel meer voor carsharing en hoeven niet perse voor de deur te worden geparkeerd. Mogelijk ontstaan buiten de steden grote parkeercentra en laadpleinen waar zelfrijdende voertuigen heen rijden als ze niet worden gebruikt.
- Het is nog maar de vraag of de trein en de huidige vormen van het regionale OV passen in dit toekomstperspectief. Als individuele mobiliteit schone, zelfrijdend en filevrij is wordt de trein verhoudingsgevijs minder aantrekkelijk. De verwachting is dat de grootste mobiliteitsinnovaties de komende 20 jaar op het gebied van individuele mobiliteit plaatsvinden.
- Als het gaat om logistiek dan zien we dat de trend naar steeds sneller leveren zich verder heeft voortgezet. Via internet bestellen consumenten producten die vanuit centrale logistieke centra snel worden uitgeleverd. Bij dat proces zijn verder geen mensen meer betrokken. Zelfrijdende of vliegende voertuigen (drones) maken ook hier flexibele en schone uitlevering mogelijk. We zien kansen om de centrale parkeerplaatsen met zelfrijdende voertuigen te koppelen aan die logistieke centra. Je wordt dan 's ochtends opgehaald door je auto, die alvast het pakketje of de boodschappen heeft geladen en aflevert die je de avond ervoor hebt besteld.

3

Doelstelling

De doelstelling van het deelthema Duurzame Mobiliteit is, om binnen het programma Nieuwe Energie Overijssel een energiereductie en verduurzaming van mobiliteit te realiseren. We willen mobiliteit zelf niet verminderen als dit noodzakelijk is voor ontwikkelingen en welzijn, mobiliteit is immers zeer belangrijk voor economische en sociale interacties. Daardoor gaat het bij duurzame mobiliteit dus niet sec om een reductie van de energie in petajoules maar veel meer om de benodigde mobiliteit duurzamer en schoner te maken.

- Het deelthema Duurzame Mobiliteit richt zich daarom binnen de hoofdoelstelling op drie subdoelstellingen:
 - Vermijden van mobiliteit (minder).
 - Veranderen van mobiliteit (anders)
 - Verschonen van mobiliteit (schoner)

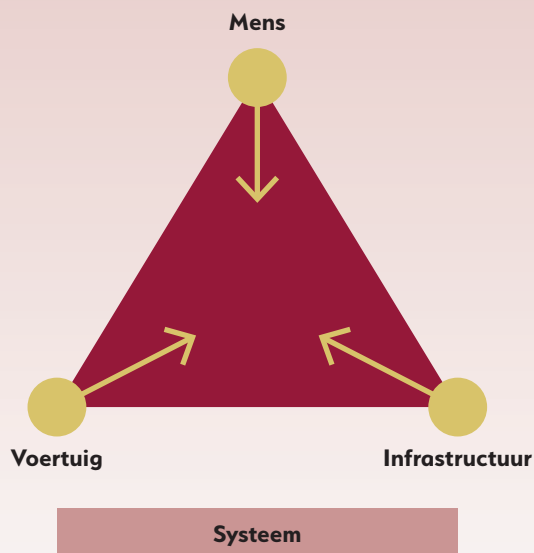
4

Uitvoeringsstrategie

In navolging van de deels al door Provinciale Staten vastgestelde koersdocumenten voor mobiliteit stellen wij een dynamisch uitvoeringsprogramma voor. Ieder jaar opnieuw kunnen daar concrete projecten bijkomen of afvallen. We kunnen in deze tijd van snel veranderende ontwikkelingen niet meer toe met een vooraf vastgesteld meerjarenprogramma.

Aangezien het een dynamisch programma betreft kunnen later maatregelen worden toegevoegd of bestaande maatregelen bijgesteld. Ook zullen niet alle onderdelen van het programma op gelijke snelheid vorm krijgen waardoor bijvoorbeeld een twee jaren programma met doorkijk een werkbaar model kan vormen als dit jaarlijks kan worden bijgesteld waar nodig. Hiermee ontstaat zowel de benodigde zekerheid als flexibiliteit in een werkveld waar sprake is van innovaties en ontwikkelingen met verschillende snelheden.

De provincie Overijssel is weliswaar trekker als centraal regisseur van dit thema maar dat betekent niet dat alle maatregelen ook van de provincie komen of door de provincie moeten worden gerealiseerd. In navolging van de filosofie van het gehele (participatieve) programma Nieuwe Energie Overijssel is het voor het deelthema Duurzame Mobiliteit ook de insteek samen met bedrijven, overheden, kennisinstellingen en samenleving aan een duurzamere mobiliteit in Overijssel te werken. Daarin past een verbindende en faciliterende rol van de provincie. De uitvoeringsstrategie is er op gericht om die samenwerking vorm te geven in het dynamische meerjaren uitvoeringsprogramma dat we jaarlijks kunnen bijstellen of herbevestigen.

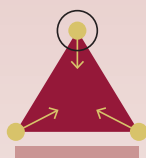

5

Actielijnen

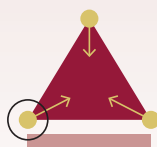
Mens

- Gedragsveranderingprogramma's, waarbij bewustwording van de beschikbare (duurzamere) alternatieven centraal staat.
- Projecten gericht op het laten ervaren van- en informeren over nieuwe schonere vormen van mobiliteit
- Zelf het goede voorbeeld geven, samen met partners
 - duurzaam inkopen, elektrisch provinciaal wagenpark, stimuleringsregeling eigen personeel

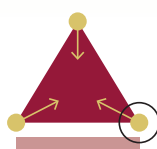
Voertuigen

- Toepassen van lichtere materialen
- Aandacht voor grotere actieradius van elektrische voertuigen
- Energieneutrale productie van voertuigen

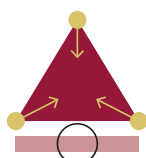
Infrastructuur

- Mogelijk maken van slimme vormen van laden
- Organiseren van voldoende laadinfrastructuur
- Innovaties als solar roads stimuleren
- Een slimmere combinatie van voertuig en systemen op en langs de weg (bijvoorbeeld VRI's).
- Aandacht voor het effect op de ruimtelijke kwaliteit bij nieuwe infrastructuur (door laadinfra te combineren met ander bestaand wegmeubilair, zoals lichtmasten)
- Door onderlinge communicatie de werking van het mobiliteitsysteem optimaliseren om energie te besparen.

Systeem

Bij systeem speelt ICT een grote rol om ketenverplaatsingen mogelijk te maken, slimme duurzame doorstroming te faciliteren en combinatie tussen mens, voertuig en infra mogelijk te maken.

kan het tijdelijk opslaan daarvan in EV's en het terugleveren een belangrijke rol ("smart grid"). Daarmee staat de NEO pijler 'duurzame mobiliteit' zeker niet op zichzelf en is nauwe samenhang met de andere thema's van programma nieuwe energie Overijssel van cruciaal belang.

Quick wins

Mogelijk kunnen we dit jaar al een aantal innovatie kansen verzilveren:

- Een combinatie van laadpunten met bestaande objecten in de openbare ruimte.
- Opwekking van energie in combinatie met nieuwe fietsinfrastructuur (zonnepalen in het wegdek met innovatief opbrengstverhogend kunststof als wegdek voor een deel van de F35)
- Verzamelplaatsen langs de F35 of bij startpunten F35 die worden voorzien van een overkapping met zonnepanelen om overdekt te kunnen wachten/verzamelen.

Onderliggend speelt het elektriciteitsnetwerk een rol. In combinatie met het opwekken van groene elektriciteit,

6

Uitvoeringskracht

Voertuig	Mens	Infrastructuur
• Uitvoeringskracht zit voornamelijk bij de automotive en logistieke sector. Daar vinden de innovaties plaats • De overheid kan d.m.v. wetgeving ook invloed uitoefenen. • De provincie kan eisen stellen aan OV bedrijven in een concessie • OV bedrijven hebben zelf ook uitvoeringskracht	• Grootste uitvoeringskracht zit bij de gebruiker zelf • Bedrijven kunnen gedrag van hun werknemers beïnvloeden • De overheid kan bewustwording vergroten of incentives geven (nudging)	• Overheden zijn wegbeheerders • Gemeenten kunnen in hun gemeente laadinfra aanleggen of stimuleren • Provincie kan dit richting gemeenten stimuleren
Systeem		
• Vereist vaak nationale actie / regels. Rijksoverheid heeft hier de grootste uitvoeringskracht		

Op hoofdlijnen ziet het speelveld er als volgt uit:

	OV & Spoor	Logistiek / goederenvervoer	Wegverkeer
Overheid	Provincie Overijssel, minlenM, gemeenten, ACM, ILT	Gemeenten, minEZ, minlenM (topsector logistiek), Omgevingsdiensten	Rijkswaterstaat, gemeenten, provincie (motorijtuigen-belasting) RDW, minlenM)
Bedrijfsleven	NS, ProRail, Syntus, Arriva	660 bedrijven	Automotive sector (bv Scania), aannemers, laadpalen (bv Allegra)
Koepels	ROCOV	TLN (regio Oost), EVO, Connekt, VNO NCW	ANWB, Twente Mobiel
Maatsch. middenveld	Rover, Voor beter OV,		
Gebruiker	Reiziger (studenten, zakelijke reizigers, recreatieve reizigers)	Detailhandel, industrie, consument (pakketjes)	Automobilist, fietser etc.

7

Bespreekpunten en verbindingen

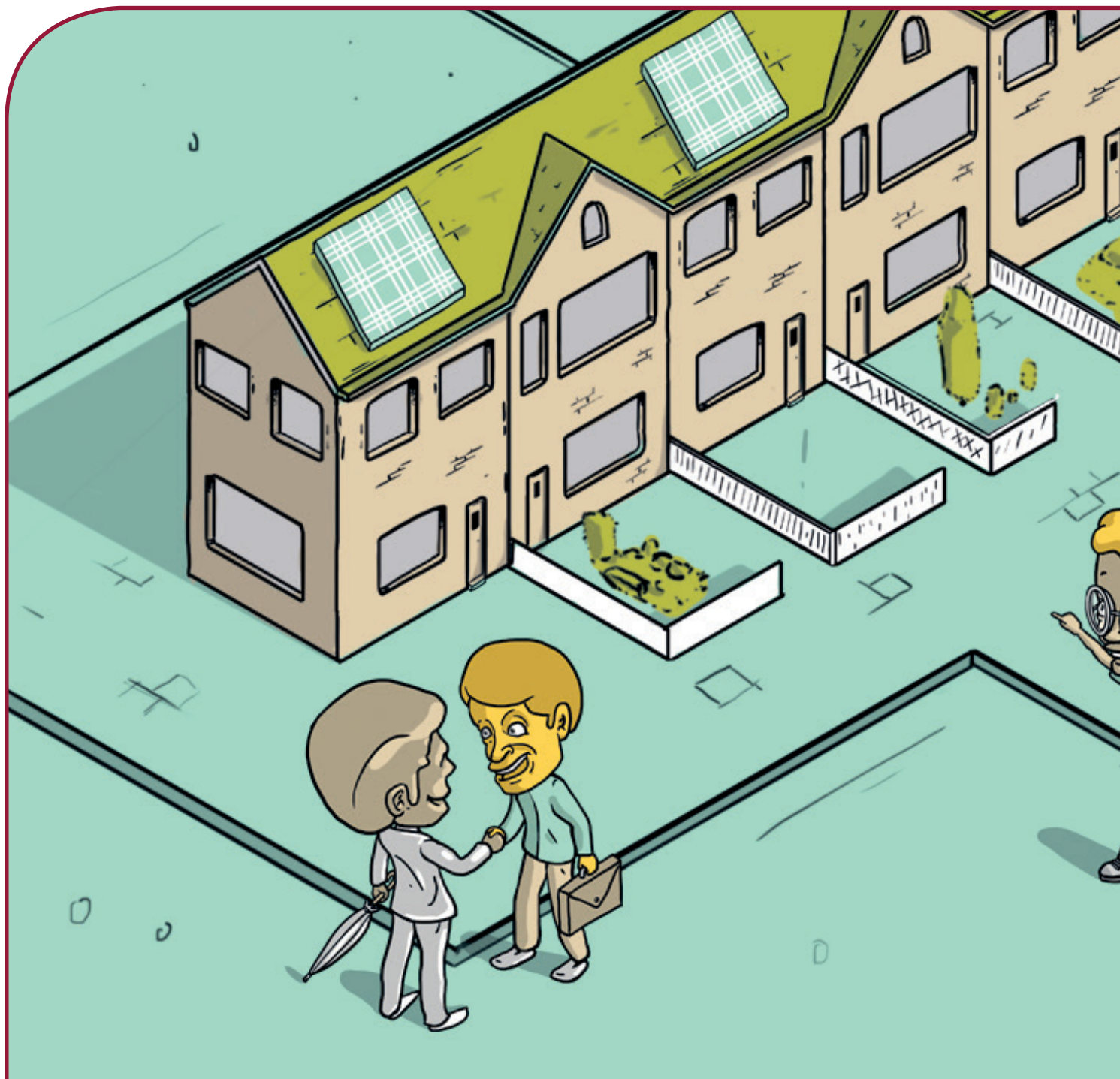
Bespreekpunten

- Duurzame mobiliteit is voor veel partners geen doel op zich maar het is wel een aspect (vergelijkbaar met verkeersveiligheid) waar al continu aandacht voor is bij de keuzes en maatregelen binnen het werkveld mobiliteit bij de overheid. Hierdoor bestaat het risico dat bij partners geen probleemeigenaren (en dus betrokkenheid) bestaat, 'we doen immers al jaren aan duurzaamheid'
- Partners zien de meerwaarde van (nog) een samenwerkingsverband op het gebied van duurzame mobiliteit mogelijk niet als er niet voldoende duidelijkheid is over beschikbare middelen voor een extra impuls. Het deelprogramma moet laten zien dat het concreet iets op gaat leveren.
- Voldoende capaciteit binnen de provincie Overijssel en straks bij partners om het deelprogramma op te zetten is een punt van aandacht.
- Er zijn kansen voor synergie met andere thema's. Duurzame mobiliteit heeft duurzame opwek nodig om duurzaam te kunnen zijn.
- Door middel van Smart-grids kan de connectie met gebouwde omgeving en industrie worden gelegd.

Knelpunten / issues

- Kip/ei discussie over laadinfrastructuur en elektrische voertuigen. Stimuleer je elektrische voertuigen en komen er dan vanzelf laadpalen of leiden meer laadpalen tot meer elektrische voertuigen?
- Beperken van het OV in dunbevolkte gebieden om fietsen te stimuleren versus zorgplicht voor openbaar vervoer
- Is er voldoende duurzaam opgewekte energie voor al die elektrische voertuigen?
- Zoeken naar de juiste balans tussen verantwoordelijkheid/ initiatief van de markt en initiatief van de overheid
- Belemmerende regelgeving
- Kiezen voor één modaliteit / vorm van schone energie kan andere innovaties tegenhouden. Niet kiezen kan leiden tot vertraging of een ondoelmatige inzet van middelen

Contouren Thema Lokale Initiatieven

Thematrekker:

Matthijs Nijboer (directeur NMO)

Programma Nieuwe Energie Overijssel

VI

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Toekomstbeeld 2035
3. Doelstelling
4. Uitvoeringsstrategie
5. Actielijnen
6. Uitvoeringskracht
7. Verbinding tussen thema's & bijdrage doelstelling

1

Inleiding

De energietransitie, de klimaatverandering, ons energieverbruik en de eindigheid en de vervuiling van fossiele brandstoffen zorgen voor de complexe en urgente opgaven die zich zowel op internationaal als op lokaal niveau voordoen. Het besef dat diepgaande veranderingen noodzakelijk zijn in alle sectoren van de samenleving dringt zowel internationaal als nationaal door. De vraag is niet meer of de energietransitie moet plaatsvinden maar vooral hoe we de transitie laten plaatsvinden. De klimaattop in Parijs (2015) zorgde voor een breed gedragen ambitie: verlaging van de CO₂ uitstoot door te besparen op energieverbruik, duurzame energie stimuleren en tegelijkertijd afscheid nemen van fossiele energie. Ook het Energierapport 2016 van het Rijk omarmt deze ambitie. Daarbij wordt in het Energierapport benadrukt dat de dialoog moet worden gezocht en dat participatie en maatschappelijk draagvlak van belang is in de energietransitie.

Ook voor de provincie Overijssel zijn deze ontwikkelingen en vraagstukken zeer actueel en daarom zal de provincie zich eveneens inzetten voor deze (inter)nationale ambitie. In dit gedeelte wordt specifiek ingezoomd op rol van de lokale initiatieven in de energietransitie van Overijssel. Om de energietransitie te versnellen kunnen lokale initiatieven, collectieven en coöperaties een belangrijke rol gaan spelen. Het aantal duurzame, lokale energie-initiatieven, waarbij burgers, bedrijven en andere organisaties zelf energie besparen en/of produceren, stijgt sinds een aantal jaar in een snel tempo. De impact van deze initiatieven neemt toe en daarmee ook de rol van deze initiatieven in, het tempo van, de energietransitie.

Belangrijke vragen voor nu en voor in de toekomst zijn:

- Hoe kunnen lokale initiatieven worden gestimuleerd om nog effectiever te zijn?
- Welke rol gaan de initiatieven innemen in de energietransitie?

2

Toekomstbeeld 2035

De rol van lokale initiatieven in de energietransitie is in de toekomst mogelijk heel anders dan anno 2016. Er zijn diverse contextfactoren die van invloed (kunnen) zijn op de snelheid van de energietransitie en de rol van de lokale initiatieven hierin. In grote lijnen zijn er twee (extreme) scenario's mogelijk:

Toekomstbeeld 1

Lokale initiatieven zijn in potentie een belangrijke speler met een groeiende rol in de energietransitie. De lokale initiatieven hebben op lange termijn de toekomst en moeten in positie worden gebracht om deze rol de kunnen pakken.

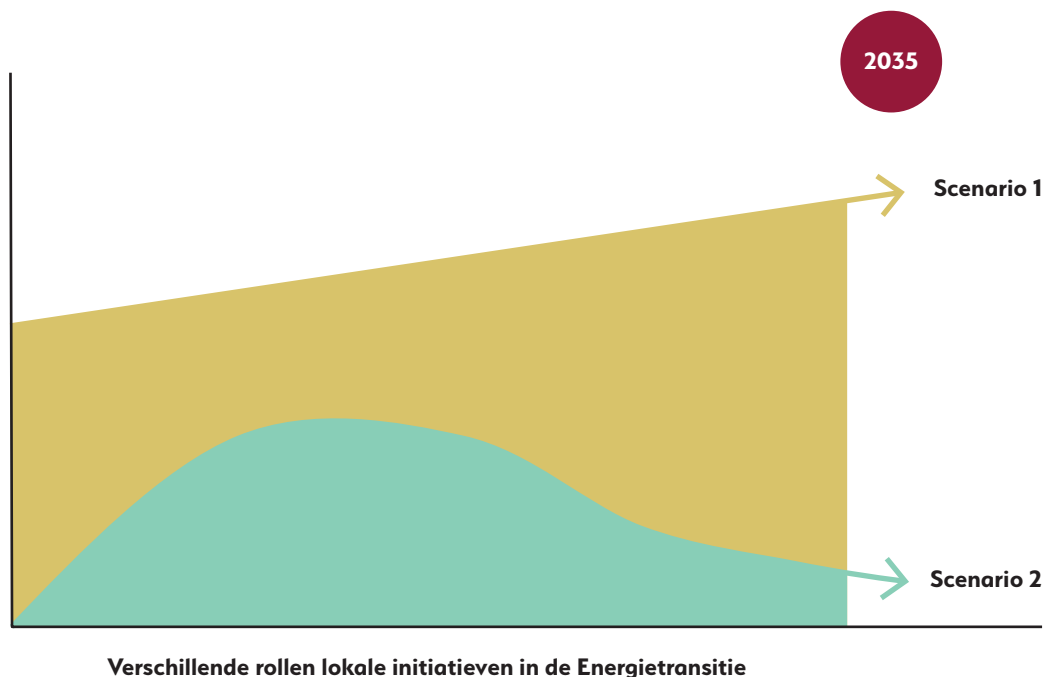
Toekomstbeeld 2

Lokale initiatieven kunnen vooral de komende periode een grote rol spelen in het versnellen van de energietransitie. Er zullen echter ook diverse andere ontwikkelingen zijn die impact hebben op de energietransitie, waardoor de rol van lokale initiatieven na verloop van tijd af zal nemen.

Versterking in de beginfase

Wat opvalt is dat lokale initiatieven in beide gevallen een belangrijke rol in de energietransitie hebben en dat met name in de beginfase versterking van de realisatiekracht van initiatieven noodzakelijk is om die rol ook daadwerkelijk te kunnen pakken.

Het programma Nieuwe Energie Overijssel kan dus in beide toekomstbeelden een cruciale rol spelen wat betreft de impact van lokale initiatieven in de energietransitie. Het programma moet erop gericht zijn om door middel van de lokale initiatieven in de periode 2017-2023 de versnelling van de energietransitie aan te jagen en de realisatiekracht van de initiatieven te vergroten.

3

Doelstelling

Doel:

Bestaande en nieuwe lokale energie initiatieven helpen in het versnellen van hun ontwikkeling en het vergroten van hun realisatiekracht om zo de positie, de rol en de vertegenwoordiging van de initiatieven, als partij in de energietransitie, te verbeteren.

Resultaat:

Toekomstbestendige lokale initiatieven/coöperaties die erin slagen om duurzame energie te produceren en energiebesparing te realiseren.

4

Uitvoeringsstrategie

In het kader van de programmavorming voor het thema lokale initiatieven is er op diverse manieren input verzameld. Er zijn gesprekken gevoerd met lokale initiatiefnemers, er zijn bijdragen geleverd door de initiatievenmakers en door een initiatief. Daarnaast is er een grote bijeenkomst georganiseerd waar zowel lokale initiatieven als intermediaire organisaties hun ideeën voor het programma alsmede de obstakels waar ze tegenaan lopen, konden delen. Op basis van al deze input zijn er acht actielijnen gevormd die als contouren voor het programma kunnen worden beschouwd. Op deze actielijnen zijn al diverse activiteiten ontplooid. De strategie is om samen met de doelgroep en de uitvoeringspartners de actielijnen uit te werken tot concrete activiteiten.

Zoals in de inleiding al benoemd betreft het een dynamisch programma. Dit betekent dat er in de jaren tussen 2017 en 2023 activiteiten kunnen worden toegevoegd, bijgesteld en/of herbevestigd. Daarnaast zal de uitwerking en concretisering van de verschillende actielijnen niet op eenzelfde snelheid plaatsvinden. Hiermee ontstaat zowel de benodigde zekerheid als flexibiliteit in een werkveld waar sprake is van innovaties en ontwikkelingen met verschillende snelheden.

5

Actielijnen – Versnellen

Doel

Lokale initiatieven en energietoepassingen met externe kennis ondersteunen in het sneller realiseren van hun project, energieproductie of energiebesparing

Resultaat

Het versnellen van de energietransitie door middel van het extern versterken en ondersteunen van lokale initiatieven

Mogelijke onderwerpen

- Samenwerking met bedrijven voor projectrealisatie
- Productontwikkeling
- Co-creatie

Bestaande activiteiten

- De Initiatievenmakelaars
- Energypitch – ondersteuning van IM@Overijssel bij het doorrekenen van de businesscases
- Inspiratiebezoeken
- Initiatieven koppelen op basis van individuele vragen

Mogelijke nieuwe activiteiten

- Themabijeenkomsten organiseren waar kort en krachtig wordt gewerkt aan specifieke vraagstukken / problemen.
- *Projecten bundelen* – Door kleinere projecten aan elkaar te verbinden kunnen er financiële- en synergievoordelen ontstaan
- *'Versnellingskamer'* – Op korte termijn kunnen projecten versneld worden door externe expertise in te brengen, bijvoorbeeld een projectontwikkelaar die een aantal lopende projecten ondersteunt, een marketingadviseur die helpt bij de ledenwerving etc.
- *Koepelvorming* – waarbinnen mensen opgeleid zijn om ondersteuning te bieden bij projectrealisatie
- *Werkateliers* – lokale initiatieven werken samen met professionele partijen aan een business case.
- *Een GIS-tool* – Inzicht in het huidige aanbod van en vraag naar hernieuwbare energie + het potentieel van besparing. Dat maakt het eenvoudiger om vraag en aanbod heel precies op elkaar af te stemmen en laat zien waar mogelijkheden liggen voor integratie van hernieuwbare energiebronnen in het aanbod van verwarming en koeling.

– Professionalisering

Doel

Lokale initiatieven structureel versterken zodat ze financieel gezond en toekomstbestendig zijn en in staat om energieprojecten te realiseren.

Resultaat

Professionele organisaties die zelf alle benodigde kennis en expertise in huis hebben of kunnen organiseren.

Mogelijk onderwerpen:

- Projectontwikkeling
- Klantenwerving
- Omgevingsmanagement
- Marketing

Bestaande activiteiten

- Energy Pitch
- Ondersteuning IM@Overijssel, met name kennisopbouw bij de makelaars en de initiatieven die zij helpen
- Buurkracht biedt ondersteuning om buurten te mobiliseren

Mogelijke nieuwe activiteiten

- Coaching en opleiding
- Handboek met stappen voor projectontwikkeling.
- Kennisopbouw van pr en communicatie: hoe en wat communiceer je naar de omgeving en hoe creëer je naamsbekendheid? En hoe werf je klanten?
- Onderzoeken wat de mogelijkheden voor 'collectieve vertegenwoordiging zijn en wanneer dit ontstaat, faciliteren waar dat nodig is.

Hoewel de onderwerpen van deze actielijn gelijkenis vertonen met de actielijn 'Versnelling' verschilt de uitwerking wel degelijk. In deze actielijn wordt gestreefd naar structurele versterking van de initiatieven en de opbouw van kennis en expertise binnen een initiatief. De activiteiten onder actielijn versnelling zijn gericht op snellere realisatie van lopende projecten.

– Kennisontwikkeling/kennisdeling

Doel

Structurele kennisuitwisseling tussen en door lokale initiatieven opzetten en faciliteren

Resultaat

Een kennisinfrastructuur, waardoor lokale initiatieven de benodigde kennis hebben of weten waar ze de kennis kunnen halen.

Mogelijke onderwerpen:

- Netwerken opzetten
- Actief verbinden van partijen en contacten
- Overzicht geven van wat er speelt m.b.t. lokale initiatieven
- De initiatievenmakelaars (nog meer) in hun kracht zetten

Bestaande activiteiten

- Maatwerkbegeleiding/ondersteuning van lokale energie-initiatieven vanuit IM@Overijssel, Kennisgebieden: betrekken van bewoners (draagvlak), het oprichten van een lokaal energiebedrijf, technische kennis (zon-PV, biomassa), financieringsmogelijkheden, subsidiemogelijkheden, opstellen business case/bedrijfsplan).
- Hieropgewekt kennissessies en online kennisdossiers
- Energiecafés in West-Overijssel en in Twente. Deze zijn gericht op kennisdeling en netwerken.
- Nieuwsbrief Servicepunt Lokale Energie Overijssel: Nieuwe ontwikkelingen en activiteiten van verschillende partijen komen aan bod. Er is ook een rubriek 'Lokaal nieuws' voor nieuwsitems van lokale initiatieven.

Mogelijke nieuwe activiteiten

- De initiatievenmakelaardij versterken en uitbreiden met nieuwe competenties zodat er nog meer

maatwerk kan worden geleverd aan de initiatieven. En dat er ervaringsdeskundige beschikbaar zijn die hun kennis kunnen delen wanneer initiatieven specifieke vragen hebben.

- Informatie over regelgeving verschaffen. Er is geconstateerd dat er veel onduidelijkheid is over de regelgeving waarmee lokale initiatieven en energiecoöperaties te maken krijgen. Het is noodzakelijk dat dit inzichtelijk en beschikbaar wordt gemaakt.
- Een platform waar informatie over voortgang met elkaar gedeeld kan worden. Bijvoorbeeld de eerder genoemde GIS-tool.
- Het actief verbinden van partijen aan elkaar met als doel kennisontwikkeling dan wel kennisdeling door middel van events, fora en/of netwerken.

– *Financiering*

Doel

Initiatieven helpen bij hun financiering.

Resultaat

Kansrijke initiatieven krijgen hun financiering rond.

Mogelijke onderwerpen

- Financiële ondersteuning – mogelijkheden
- Hoe organiseer je financiële ondersteuning
- Bureaucratisch ontzorgen

Bestaande activiteiten Rijksniveau

- ISDE (Rijk) - De Investeringsubsidie duurzame energie (ISDE) voorziet in een tegemoetkoming voor de aanschaf van zonneboilers, warmtepompen, biomassaketels en pelletkachels. De regeling is voor zowel particulieren als zakelijke gebruikers.
- SDE+ (Rijk) - Stimuleringsregeling voor de productie van duurzame energie (exploitatie subsidie). Voor bedrijven en (non-profit) instellingen die hernieuwbare energie (gaan) produceren (biomassa, geothermie, waterkracht, windenergie en zonne-energie).

Bestaande maatregelen voor collectieven

- Verlaagd tarief voor collectieve opwek (voor de meter) (Postcoderoos-regeling) Voor (energie)coöperaties van kleinverbruikers die hernieuwbare energie opwekken. Zij kunnen gebruik maken van een verlaagd tarief (voor de eerste schijf van de energiebelasting). Vanaf 1 januari 2016 is de regeling verruimd: in de eerste schijf van de energiebelasting hoeft geen belasting betaald te worden voor gezamenlijk opgewekte hernieuwbare energie.

- Experimenteermogelijkheid binnen Elektriciteitswet (voor de meter) - Coöperaties en Verenigingen van Eigenaren krijgen de mogelijkheid om bij wijze van experiment (voor een periode van 10 jaar) af te wijken van een aantal bepalingen van de Elektriciteitswet 1998 en bijvoorbeeld zelf een leveringsvergunning krijgen.

Bestaande Regelingen voor lokale energie-initiatieven (provincie Overijssel)

- Voor organisaties die als doel hebben een energieproject te realiseren. Subsidie voor een lokaal energie-initiatief in Overijssel. Het initiatief heeft als doel om energieopwekking en/of -besparing te realiseren. Voor drie fases van een lokaal energie-initiatief: Fase 1: de activiteiten in de idee- en ontwerpfasen van een energieproject. Fase 2: het uitvoeren van een energieproject. Fase 3: het professionaliseren van het lokale energie-initiatief tot een onderneming met toekomst. De maximale subsidie per initiatief is €100.000. Momenteel zitten er 19 aanvragen in de pijplijn.
- Tenderregeling Duurzame energieopwekking en energiebesparing (provincie Overijssel) - Subsidie voor investeringen gericht op duurzame energieopwekking en energiebesparing. Iedereen kan aanvragen. Voor investeringen gericht op 1) gebouwgebonden energiebesparing 2) energieopwekking uit hernieuwbare energiebronnen (bio-energie, bodemenergie of waterenergie), 3) energiebesparing door de distributie van restwarmte naar de eindgebruiker 4) optimalisatie van bedrijfsprocessen waarbij energiebesparing optreedt en 5) zonne-energie in combinatie met tenminste één van de investeringen onder punt 1 tot en met 4. Subsidieregeling Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties (Rijk) - De subsidieregeling richt zich op sportverenigingen en sportstichtingen (momenteel uitgeput).
- Energielening ondernemingen (provincie Overijssel) - Voor stichtingen, sportverenigingen of kerkgenootschappen), maatschappen, vennootschappen onder firma, commanditaire vennootschappen, eenmanszaken. Rentekorting (max. 3%) op lening bij SVn, voor energiemaatregelen uit de Energielijst 2014. Niet voor windturbines.
- Energiebesparende maatregelen ondernemingen (MKB Geld Terug Actie) (provincie Overijssel)
 - Voor stichtingen, sportverenigingen), maatschappen, vennootschappen onder firma, commanditaire vennootschappen, eenmanszaken. Subsidie voor uitgevoerde energiebesparende maatregelen genoemd in een energieonderzoek/energiescan). Sportverenigingen kunnen deze regeling combineren met Groene Euro's Scoren.
- Fiscale regelingen - Ook kan een aantal fiscale regelingen interessant zijn, waaronder EIA (Energie-Investeringsaftrek en MIA/Vamil).

Mogelijke nieuwe activiteiten

- De (uitvoering van de) regeling lokale energie-initiatieven optimaliseren, zodat optimaal gebruik wordt gemaakt van de flexibiliteit die de regeling biedt en een zo groot mogelijk energieresultaat wordt behaald.

- Aansluiting op het net

Doel

Ervoor zorgen dat lokale initiatieven vroegtijdig weten wat er nodig is om aan te sluiten op het net

Resultaat

Goede afstemming tussen lokaal initiatief en netbeheerder waardoor tijdig inzicht bestaat in de haalbaarheid van het project

Mogelijke onderwerpen

Hulp bij en informatie over aansluiting op het net

Bestaande activiteiten

Workshop 'Aansluiting op het net'

Mogelijke nieuwe activiteiten

Contactpersoon/loket voor lokale initiatieven bij de drie netbeheerders (Enexis, Cogas en Rendo)

- Externe factoren

Doel

Initiatieven helpen met het veranderen van, of het omgaan met, externe factoren (zoals regelgeving) wat een positief effect kan hebben op het initiatief. Hiermee kan worden bijgedragen aan een optimaal kader waarbinnen lokale initiatieven projecten kunnen realiseren.

Resultaat

Minder drempels voor lokale initiatieven door wet- en regelgeving.

Mogelijke onderwerpen

- Lobby
- Monitoren

Bestaande activiteiten:

- Adhoc lobby: bijvoorbeeld Natuur en Milieu wordt gevraagd om in te spreken bij een raadsvergadering.

Mogelijke nieuwe activiteiten:

- Lobby beter organiseren. Maatschappelijke organisaties zijn in de positie om actieve lobby richting de politiek te voeren. Concrete punten naar boven halen waar de initiatieven tegenaan lopen om vervolgens daarmee bij 'Den Haag' aan te kloppen.
- Een tour langs gemeenten om de urgentie van de energietransitie duidelijk te maken.

– Koepelvorming en organisatie

Doel

Een vertegenwoordiging vanuit de lokale energie initiatieven opzetten.

Resultaat

De stem van de initiatieven wordt eenduidiger en de invloed van de lokale initiatieven wordt groter. Mogelijk door middel van een platform voor Overijsselse lokale initiatieven waar kennis en expertise is georganiseerd dat zowel partner van de overheden als van de lokale initiatieven is.

Mogelijke onderwerpen:

- Provinciale leveringsvergunning
- Programmaverantwoordelijkheid
- Ontzorgen in procedures

Bestaande activiteiten:

- Twee bewegingen die voor alle Overijsselse initiatieven werken zijn de Initiatievenmakelaardij en het Gebruikers Energie Bedrijf (in oprichting)

Nieuwe activiteiten:

- Een verkenning naar koepelvorming', daarbij onderzoeken welke activiteiten bij een dergelijke koepel worden ondergebracht, of er draagvlak is voor een koepel en wie worden afgevaardigd naar deze koepel.

– Coalitievorming op lokaal niveau

Doel

Creëren van samenwerkingsverbanden tussen overheden, initiatieven en maatschappelijke organisaties

Resultaat

Lokale besluitvorming op basis van gedegen kennis.

Mogelijke onderwerpen:

- Gemeentelijk omgevingsplan / energievisie
- Kennisontwikkeling bij gemeentebestuur, -raad en ambtelijk apparaat
- Samenwerking tussen lokale overheden en initiatieven
- Maatschappelijke participatie
- Broedplaats

Bestaande activiteiten:

- Excursies naar Saerbeck, waarbij de nadruk ligt op de samenwerking tussen de gemeente en haar inwoners.
- Energie avonden in samenwerking met gemeenten om lokale initiatieven op te halen en aan te jagen.

Mogelijke nieuwe activiteiten

- Bij gemeentelijke beleidsvorming, het participatietraject tussen gemeente en haar inwoners op gang helpen.
- Collegetour Nieuwe Energie langs gemeenten
- Een kennisdeel sessie voor gemeenten en initiatieven. Zorgen voor actieve uitwisseling en mooie voorbeelden.
- Uitzoeken wat de minimale rol van lokale initiatieven wordt als een projectontwikkelaar bij de gemeente een verzoek indient voor duurzame energie opwek.

6

Uitvoeringskracht

Type	Organisatie
Overheid	Provincie Overijssel
Maatschappelijke organisaties	Natuur en Milieu Overijssel, Stimuland, ODE Decentraal, HierOpgewekt
Netbeheerders	Enexis, Cogas, Rendo
Burgers	Lokale energie initiatieven, energiecoöperaties, IM@Overijssel

7

Verbinding tussen thema's & bijdrage doelstelling

Gebouwde omgeving:

- Lokale initiatieven realiseren zonprojecten
- Lokale initiatieven realiseren energiebesparingsprojecten
- Lokale initiatieven zorgen voor bewustwording bij inwoners
- Lokale initiatieven organiseren inwoners

Hernieuwbare opwekking:

- lokale initiatieven realiseren opweklocaties, m.n. kleinschalig, maar soms ook wat groter.
- Lokale initiatieven kunnen een bijdrage leveren aan het draagvlak, vooral als opbrengsten terugvloeien naar de lokale gemeenschap.

Bedrijven:

- verbinding door collectieve zonneparken op bedrijfsdaken.
- Lokale initiatieven kennen hun omgeving goed en kunnen daardoor kansen signaleren (zoals potentie benutting restwarmte).

Bijdragen aan de programmabrede doelstelling

- De regelingen voor lokale energie initiatieven ontwikkelen zich steeds verder, de vernieuwde postcode-oos, de SDE+ en ook de provinciale regeling Lokale Energie Initiatieven, die sinds vorig jaar van kracht is. Daarnaast zien we ook de doorontwikkeling bij de initiatieven zelf, de plannen worden concreter nu ze een aantal jaar bezig zijn en ook door het zicht op financiering maakt het makkelijker om een plan te ontwikkelen.
- Met deze ontwikkelingen denken wij ook meer te kunnen concretiseren wat de bijdrage gaat zijn van de lokale initiatieven aan de provinciale doelstelling. Dit doen wij aan de hand van de projectplannen van de lokale initiatieven, waarvan wij verwachten dat ze voor 2023 gerealiseerd zijn.

